

MOLNÁR ATTILA KÁROLY¹ – GYORGYOVICH MIKLÓS² –
MEGADJA GÁBOR³

Kulturális kereszténység Magyarországon

Cultural Christianity in Hungary

„A modern világban minden keresztény eredetű, még az is, ami anti-kereszténynek látszik.”⁴

Absztrakt

A tanulmány két, 2023-ban és 2024-ben végzett empirikus survey kutatás elemzésén alapul. Mindkettő a kereszténység magyarországi kulturális hatásaival foglalkozott. Az első a kulturális kereszténység explicit, jól megragadható elemeivel, mint például az erkölcsi tanítások elfogadása, az ünnepek népszerűsége és így tovább, a második a keresztény kultúra hallgatólagos elemeivel, azaz a mentalitásával. A két kutatás eredményei szerint, bár meg lehetőszen alacsony a vallásosság a mai Magyarországon, nagyjából a magyar társadalom 80-85 százalékát befolyásolja a kulturális kereszténység. Magyarországon az implicit vagy kulturális kereszténységről lehet beszélni.

Kulcsszavak: kereszténység, kultúra, mentalitás, survey kutatás, Magyarország

Abstract

The paper is based on two different survey studies done in 2023 and 2024. Both of them focused on the cultural presence of Christianity in Hungarian society. The first study was about the explicit elements of Christian culture, like the presence of moral principles, the popularity of holidays, etc., while the second one was about the implicit elements, i.e. mental habits spread by Christianity. According to the findings of these surveys, in spite of the

¹ Eszmetörténész. Az NKE Molnár Tamás Kutatóintézet alapító igazgatója, a Századvég kutatója.

² Szociológus. A Károli Gáspár Református Egyetem óraadó tanára, a Századvég Társadalmi Folyamatok és Média Kutatóintézetének szakmai vezetője.

³ Eszmetörténész, a Századvég Politikai Gondolkodás Kutatóintézetének vezetője.

⁴ Chesterton 1991, 95.

rather low level of religiosity in contemporary Hungary, roughly 80–85 percent of society is influenced by cultural Christianity. One may speak about the presence of implicit Christianity in the case of Hungary.

Keywords: Christianity, culture, habit of mind, survey, Hungary

A vallás, mióta a fogalom kialakult, probléma az európai gondolkodás számára. Azonban minket most nem a gyengülése, hanyatlása, eltűnése vagy éppen az erősödése érdekel, hanem a keresztény kultúra jelenléte. Érdeklődésünk nem a vallásos kereszténység intézményesült vagy hitéleti dimenzióira irányul, hanem kiterjed a kulturális kereszténység sokszor nem vagy alig látható, mégis meghatározó, normákban, elvárásokban és mindennapi gyakorlatokban létező elemeire is. A kulturális kereszténység magában foglalja azokat az előfeltevéseket, mentális eszközöket, habitusokat,⁵ szokásokat és hagyományokat, amelyek a kereszténységből származnak, még akkor is, ha ezek nem feltétlenül kapcsolódnak vallásgyakorlathoz, bár abból erednek.

A mi kérdésünk az, hogy Európára és főleg a nyugati kereszténység országaira mondható-e még az, hogy keresztények. És ha igen, akkor milyen értelemben. A célunk tehát annak kutatása, hogy *létezik-e, és ha igen, milyen erősen a kulturális kereszténység Magyarországon*.

Már a kutatás megtervezésekor tudtuk, hogy a survey módszerből fakadóan a kulturális kereszténység akármennyire is jelen van a magyar társadalomban, biztosan lesz kisebb-nagyobb töredezettség, gyakorlatilag képtelenség a survey módszerrel bármilyen faltól falig tartó egyetértés vagy homogenitás kimutatása.

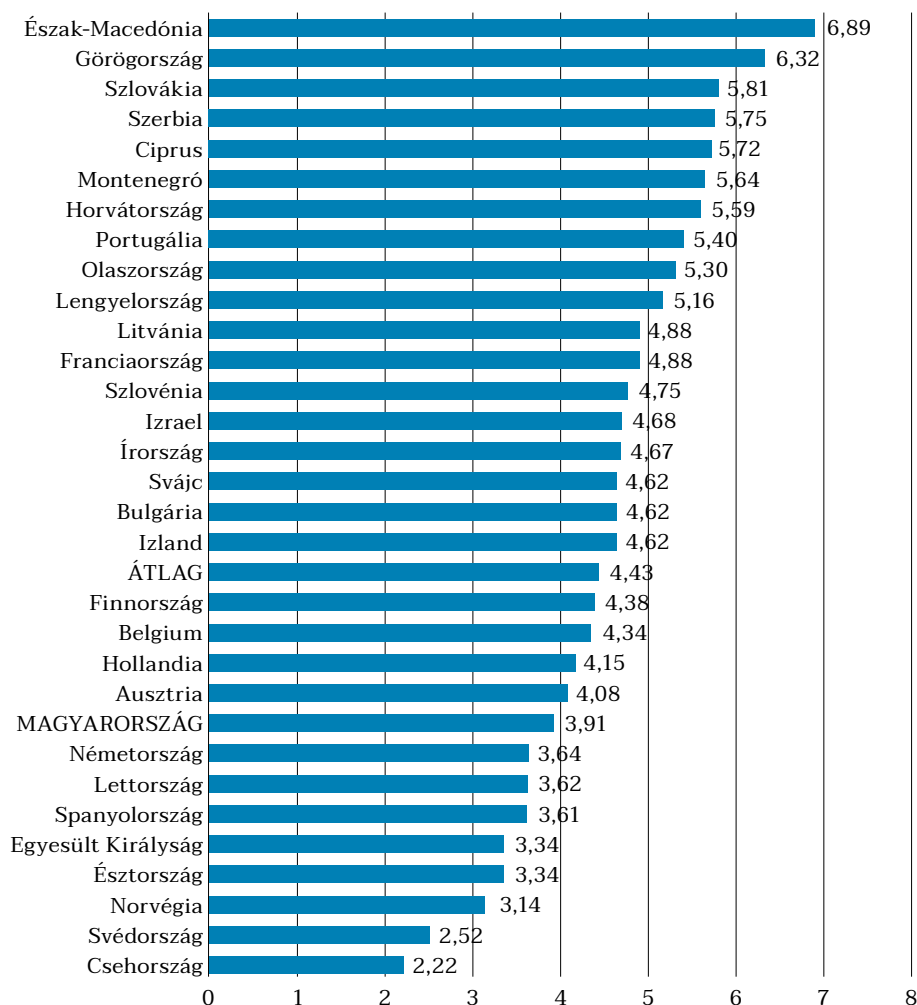
Magyarország nem különösebben vallásos ország. Semmiképpen nem vallásosabb a nyugati társadalmaknál, ugyanakkor a többség ragaszkodni látszik a keresztény életmódhoz.

A magyar társadalom vallásossága nem lóg ki az európai átlagból. Az adatfelvétel típusától függően nagyjából 9–23 százalék között alakul az önmagát egyértelműen vallásosnak nevezők rétege,⁶ és a népesség

⁵ A magyar kiadásban Panofsky „mentális habitus” kifejezését „gondolkodásbeli szokásnak” fordították. Panofsky 1976. Lásd még a téma klasszikusát: Ravaisson 2008; Sinclair 2019.

⁶ A hétfokú skálát a szubjektív vallásosság mérőeszközeként 2020 óta használja a Századvég, eddig kizárólag telefonos adatfelvételein, amelyeken rendre 20 százalék körül alakult a magukat vallásosnak mondók (7-es értéket adók), és 18 százalék körül a vallástalanok (1-es értéket adók) aránya. Ezzel szemben az ábrán némileg eltérő értékeket látunk. 2023-ban valamelyest felülreprezentáltak a vallásosak, ami vélhetően annak köszönhető, hogy a ke-

1. ábra: Mennyire vallásos Ön? (0–10 közötti skála, %, sorrend: átlag alapján)

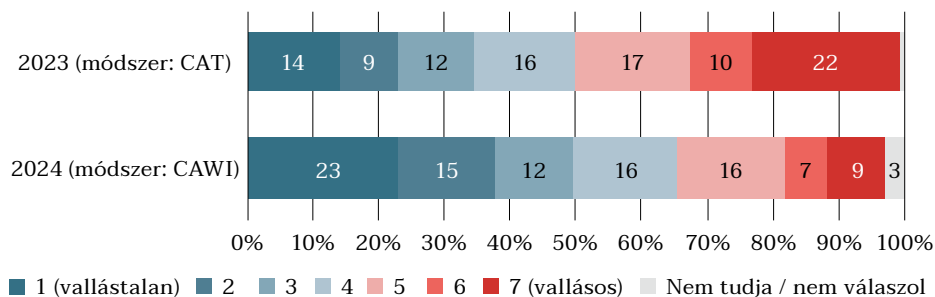

Forrás: ESS, 10. hullám, saját számítás

resztény kultúra megjelenési formáival expliciten foglalkozó húszperces kérdőívre valamivel szívesebben válaszoltak az operátornak a vallásos válaszadók. 2024-ben pedig a vallásos népesség alulreprezentáltságát látjuk, aminek oka vélhetően a módszertanban keresendő, ugyanis akkori – morális kérdések zömével dolgozó – kérdőívünk jellege megkívánta az online adatfelvételt, hogy elkerüljük az ún. „kérdőbiztosi hatást”, mindazonáltal online kérdőíveket csak a 18–69 éves korcsoport körében veszünk fel, így a mintából hiányzik az idősebb, mellesleg vallásosabb válaszadói réteg. Későbbi eredményeink ennek fényében is értelmezendők.

szűk kétharmada nevezi magát „valamelyest” vallásosnak, azaz mindkét adatfelvétel idején 63-65 százalék adott magának 2 és 6 közötti értéket az 1–7 közötti skálán saját vallásossága jellemzéseként. Ugyanakkor van egy határozottan nem vallásos identitású 23 százalék, és nagyjából a népesség fele tekinti magát többé-kevésbé vallástalannak.

2. ábra: *Mennyire tartja magát vallásosnak egy hétfokú skálán, amelyen az 1-es jelentése, hogy vallástalan, a 7-es jelentése pedig, hogy vallásos?*

Forrás: Századvég 2023, 2024, saját számítás

A vallás elsősorban a kereszténységet jelenti Magyarországon. A nem keresztény vallásos emberek aránya nem éri el a 2 százalékot. Ugyanakkor az ország közelmúltja egy nyíltan keresztényellenes ideológiát megvalósítani igyekvő totalitárius rezsim volt, így kérdéses, hogy létezik-e kulturális kereszténység, és ha igen, milyen kiterjedt Magyarországon.

Plurális világban élünk. Ezt sem jónak, sem rossznak nem tartjuk, hanem elfogadjuk adottságnak. Az a hipotézisünk, hogy az intézményes vallás szerepének hanyatlása és a modern politika, gazdasági és kulturális elit keresztényellenessége ellenére, a nyilvánosságot uraló hiperpluralizmus dacára keresztény kultúrájú a magyar társadalom.

Azt feltételezzük, hogy a magyar társadalomnak van egy közös kultúrája, ami sok egyéb tényező mellett lehetővé teszi az együttélésünket. Továbbá azt is feltételezzük, hogy ez a közös kultúra, mentalitás nevezhető keresztény kultúrának. Nem azért, mert a magyarok nagyon vallásosak.

Az alkalmazott módszer

A kulturális kereszténység survey kutatását két részre osztottuk. Egyrészt az explicit tudattartalmakat és viselkedéseket (ünneplés) kutattuk. Ez a bevett és talán könnyebb módszer. Másrészt kutattuk a gondolkodásunk hallgatólágos előfeltételezéseit, következtetéseit. Ha létezik kulturális kereszténység, akkor azt másfajta gondolkodási készségek, reflexek, mentális eszközök jellemzik, mint az egyéb mentalitásokat. A kutatásunk e második eleme a hallgatólágos tudásra, készségekre és eszközökre irányul. A kulturális kereszténységet a magyar társadalom életvilágában keressük. Ezt a megközelítést találjuk a német szellemtörténeti⁷ és a francia Annales-iskola⁸ mentalitástörténeti megközelítésében. A hallgatólágos elemek kutatására nagyban hatottak a kultúrantropológus Lucien Lévy-Bruhl primitív gondolkodásról írt munkái.⁹ Nemcsak az explicit keresztény jelenségek érdekelnek minket, hanem legalább annyira fontosnak tartjuk az impliciteket is.

A mentalitás (logika előtti) struktúráit igyekszünk feltárni. A nem tudatos mentális eszközöket, mentális habitust (*l'outillage mental, habitus*). „Minden civilizációnak megvannak a maga mentális eszközei, továbbá az adott civilizáció minden egyes korszaka, technikai vagy tudományos fejlődése megkívánja a bizonyos igények kielégítésére alkalmasabb, másokéra kevésbé alkalmas, megújult eszközök létét. Semmi sem garantálja, hogy az adott civilizáció, az adott korszak szervesen átadja ezeket a mentális eszközöket a következő civilizáció vagy korszak számára. Az eszköz jelentős mértékben rongálódhat, elsatnyulhat, torzulhat. Vagy pont ellenkezőleg: fejlődhet, gazdagodhat, gyarapodhat. Azon civilizáció számára érvényes, amelyik megalkotta, azon korszak számára érvényes, amely valóban használja, nem tart örökké, nem releváns az egész emberiség számára.”¹⁰ Ahogyan Polányi Mihály írta: több minden tudásunk van, mint amit el tudunk mondani.¹¹

⁷ Burckhardt 1945; Huizinga 1979; Panofsky 1986.

⁸ Robert Mandrou, Alberto Tenenti, Gaby és Michel Vovelle, Francois Lebrun és Philippe Aries, Braudel, LeRoy Ladurie, Georges Duby, Jacques Le Goff. André Burguière, The School of Annales: intellectual history; Joseph Tandler, Opponents of the Annales School.

⁹ Lásd Lévy-Bruhl: *Primitive Mentality és How Natives Think*.

¹⁰ Idézi Chartier 1982, 18–19.

¹¹ Polányi 2009, 4. Lásd még Polányi 1962, 280–281; Collins 2010.

A bemutatott kvantitatív eredmények két, egy év különbséggel felvett adatfelvételi hullámból származnak. Az első adatfelvételt 2023 júniusában végezte a Századvég Konzorcium, ezer fő, véletlenszerűen kiválasztott felnőtt korú személy megkérdezésével, telefonos (ún. CATI) módszerrel. Az eredmények nem, korcsoport, iskolai végzettség és településtípus szerint reprezentálták a magyar felnőtt társadalom véleményét. Az adatokat utólag a népszámlalásból megismert demográfiai adatok mentén iteratív eljárással súlyoztuk.

A kutatás 2024-es, második szakaszában burkoltan, a kereszténységnek a gondolkodásmódra és erkölcsi döntéshozatalra gyakorolt hatását mélyebben vizsgáló kérdésekkel dolgoztunk, elkerülve a közvetlen utalást a kereszténységre. A keresztény tanítás hallgatólagos hatásainak hatását igyekeztünk feltárni. Az adatfelvétel ismételten ezer fő körében zajlott, immáron azonban online (ún. CAWI) módszerrel, azaz ezúttal a 18–69 éves felnőtt lakosság körében – nem, korcsoport, iskolai végzettség és településtípus szerint kvótázva a kiválasztást.

A keresztény kultúra explicit aspektusa

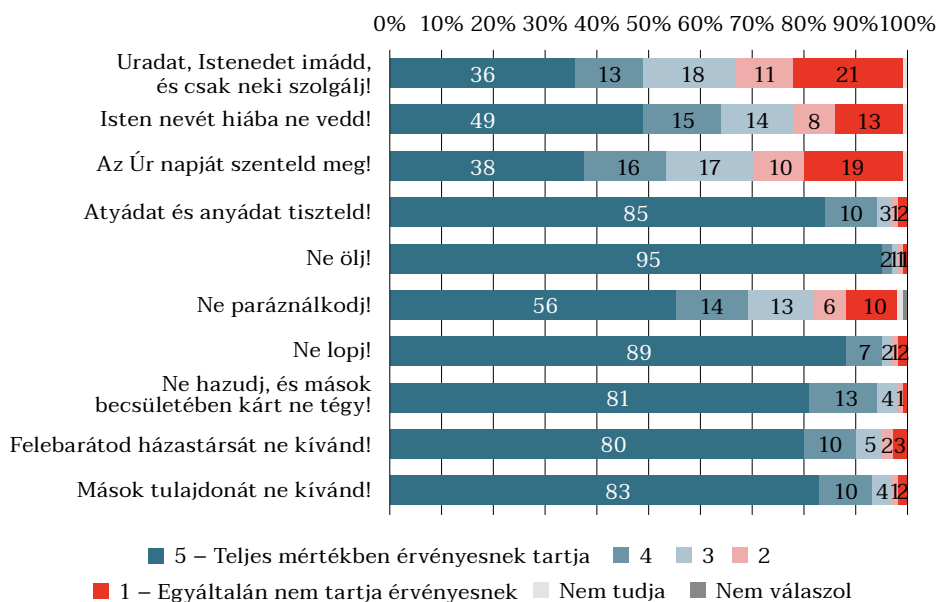
Az első kutatásban azokat a tudáselemeket és gyakorlatokat, rítusokat vizsgáljuk, amelyek explicit módon rendelkezésre állnak a kulturális kereszténységben élők számára. Az ilyen elemek ismerete és tudatos elutasítása vagy elfogadása egyaránt lehetséges a cselekvő számára. Mivel ezek a tudáselemek és gyakorlatok kifejezetten és nyíltan a kereszténységre utalnak, sokkal inkább a keresztény vallásos identitás alapvető elemeinek tekinthetők, mint a következő fejezetben tárgyalt, hallgatólagos mentális eszközök, habitusok.

Tanítások

A Tízparancsolat a zsidóság és a kereszténység vallási és erkölcsi normarendszerének legfontosabb és legalapvetőbb eleme. Arra kértük a válaszadókat, hogy értékeljék a Tízparancsolat tételeit. Az eredményekből egyértelmű különbségek rajzolódnak ki a Tízparancsolat egyes elemei között, az érvényességükről alkotott vélemények tekintetében. Az

eredmények három fő csoportot alkotnak. Az első csoportba az első három parancs tartozik – Mózes első táblája –, amelyek Isten uralmának elismerését hangsúlyozzák. A második csoportban azok a parancsok találhatók, amelyek az emberi kapcsolatokra vonatkoznak. Különösen figyelemreméltó, hogy a Mózes második tábláján található, a helyes viselkedést szabályozó parancsokat – a „Ne paráználkodj!” kivételével – a válaszadók 90-95 százaléka elfogadhatónak tartja. Ez az arány jelentősen meghaladja azokét, akik magukat vallásosnak gondolják. Nem merjük azt állítani, hogy 90-95 százalék e parancsok szerint él, azt viszont igen, hogy a túlnyomó többség azt tartja helyesnek, ha ezeket követik az emberek. Ez igaz a vallástalanok döntő részére is.

3. ábra: Felsorolom a Tízparancsolat egyes tételeit.
Kérem, mondja meg, Ön mennyire tartja ma érvényesnek ezeket a parancsokat, szabályokat!

Forrás: Századvég 2023, saját számítás

Az előbbiek alapján eltérő véleményklassztereket figyelhetünk meg: A Biblia-hűek a társadalom 56 százalékát alkotják. Ők a Tízparancsolatot napjainkban is teljes mértékben érvényesnek tartják, és a klaszter tagjai szinte minden tétel esetében 80-90 százalék feletti elfogadott-

ságot jeleztek. Érdekes módon a magukat vallásosnak nevezők aránya ebben a csoportban mindössze 54 százalék, míg az inkább vallástalanok közül csupán 5 százalék az, aki maradéktalanul elfogadja a Tízparancsolatot. A klaszter tagjainak 4 százaléka nincs megkeresztelve, és 6 százalékuk nem érzi magát egyik egyházhoz sem tartozónak. A csoport 20 százaléka évente ritkábban vagy soha nem jár templomba, de mindkét tábla parancsolatait elfogadja. Jellemzően nők, alacsonyabb végzettségűek, kisvárosi vagy falusi lakosok, valamint 60 év feletti válaszadók tartoznak ide. *Bizonytalanokként* hivatkozunk azokra, akik szó szerint bizonytalanok a Tízparancsolat egyes tételeinek érvényességében, és kevésbé választották a szélsőértékeket a válaszadás során. Az Istenre vonatkozó első három tétel esetében az 1–3-as válaszokat részesítették előnyben, míg a morális-erkölcsi parancsolatoknál a 3–4-es értékeket választották. E klaszter tagjainak 47 százaléka vallástalan, ami relatív többség. A csoport dominánsan férfiakból, érettségizettekből, fővárosiakból, valamint 18–29 évesekből áll. Érdekes kérdés, hogy bár elutasítják az első táblát, miért fogadják el a másodikat. Valószínűleg nem az isteni büntetéstől vagy a pokoltól való félelem vezérli őket, hanem az emberi együttélés (zsidó-)keresztény normáinak tisztelete.

Az *általános morális tételeket kiemelők* a társadalom 29 százalékát teszik ki. Ők az emberek közötti általános erkölcsi normákat és morális elveket tartják érvényesnek, de az Isten uralmára vonatkozó parancsolatokat elutasítják.

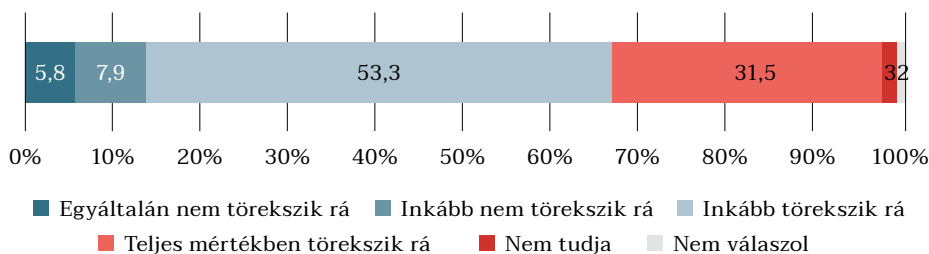
Az *elutasítók* közé soroltuk azon keveseket (a válaszadók 2 százalékát), akik válogatás nélkül elutasították a Tízparancsolat minden egyes tételét. Az alacsony elemszám miatt demográfiai jellemzőikről nem áll rendelkezésre érvényes információ. Feltételezhető, hogy ez a csoport az ateista „keménymaghoz” tartozik, akik teljesen kívül állnak a keresztény kultúrán.

A Tízparancsolatot tehát a társadalom egy jelentős hányada továbbra is releváns erkölcsi és etikai irányelvnek tekinti vallásosságtól függetlenül is. Kifejezetten érdekes mindezek fényében az a kérdés, vajon a válaszadó mennyire törekszik a Tízparancsolatban foglaltak szerinti életvitelre. Itt a válaszadók bő négyötöde jelezte, hogy többé-kevésbé ennek megfelelően éli életét.

Az elemzés során a vizsgált kérdést a vallástalanság és vallásosság tengelyén is értékeltük. Az eredmények statisztikai értelemben szig-

4. ábra: Összességében Ön mennyire törekszik a Tízparancsokat szellemének megfelelően élni?

Forrás: Századvég 2023, saját számítás

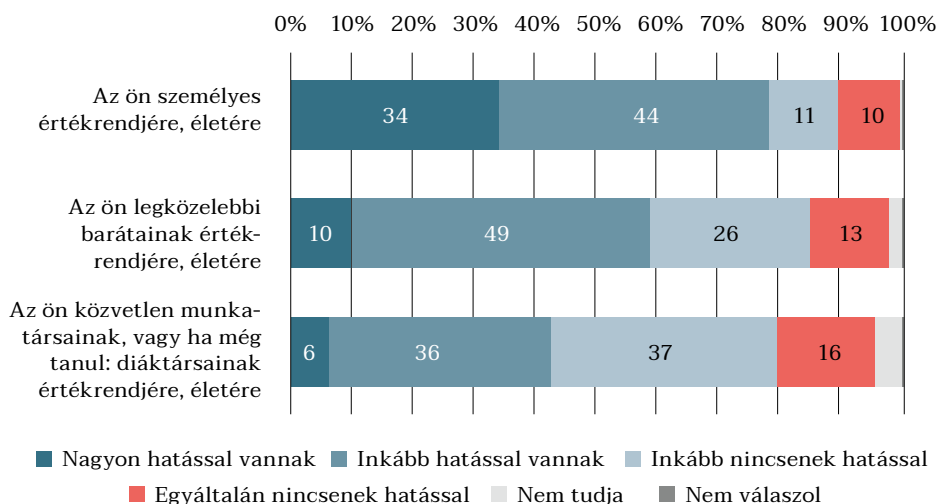
nifikáns különbségeket mutattak. Az önmagukat egyértelműen vallásosként meghatározó válaszadók körében – ahogyan az várható volt – több mint 99 százalék fejezte ki törekvését a Tízparancsokat szerinti életvitelre. Ugyanakkor a keresztény kultúra általános normaképző hatását jól tükrözi, hogy még az önmagukat egyértelműen vallástalannak nevező csoportban is abszolút többséget alkotnak azok, akik számára a Tízparancsokat inkább vagy teljes mértékben iránymutatást jelent: arányuk meghaladja az 50 százalékot.

A kereszténység észlelése

A kutatás során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a résztvevők, vallási hovatartozásuktól függetlenül, mennyire érzik a keresztény tanítások hatását mindennapi életükre és közvetlen környezetükre. A megkérdezettek elmondása szerint a keresztény tanítások inkább személyes életükre gyakorolnak hatást: 44 százalékuk úgy véli, hogy ezek mérsékelten, míg 34 százalékuk szerint nagymértékben befolyásolják gondolkodásukat és cselekedeteiket. Összességében a válaszadók 78 százaléka állította, hogy a keresztény tanítások valamilyen mértékben hatással vannak személyes életére. Ezzel szemben a keresztény tanítások hatását a válaszadók közvetlen környezetében – például munkatársaik vagy diáktársaik körében – lényegesen kevésbé érzékelik. A válaszadók úgy vélik, mások cselekedetei kevésbé igazodnak ezekhez az elvekhez, mint amennyire saját bevallásuk szerint ők maguk követik azokat. Az eredmények arra utalnak, hogy az egyének elsősorban saját

életükben érzékelik a keresztény tanítások hatását, míg környezetükkel szemben kritikusabbak. Ebből egy következtetést biztosan levonhatunk: a keresztény tanításoknak még mindig elég nagy erkölcsi erejük van ahhoz, hogy az emberek – még a nem vagy kevésbé vallásosok is – inkább ezen elveket követőnek szeretik vallani magukat, míg a környezetükkel szemben kritikusabbak. Akár a „jó ember vagyok” önkép, akár a tisztelet, elfogadás vágya vezette is a válaszadóinkat, majd 80 százalékuk ezt a keresztény tanítások követésétől remélte. Ezek az eredmények értelmezhetők a *keresztény tanítások társadalmi presztízsének* indikátoraként is.

5. ábra: *Vallásosságától függetlenül hogy érzi, a kereszténység alapvető erkölcsi tanításai mennyire vannak hatással a következő csoportok, személyek életére?*

Forrás: Századvég 2023, saját számítás

Nem meglepő, hogy a válaszadók vallásosságuk mértékétől függően eltérően érzékelik a keresztény tanítások hatását saját életükre. A magukat egyértelműen vallásosnak nevezők körében ez különösen hangsúlyos: 70 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy a kereszténység tanításai jelentős hatást gyakorolnak életükre. Érdekes ugyanakkor, hogy *még azok között is, akik magukat egyértelműen vallástalannak tartják, kimutatható a keresztény tanítások elfogadása*. E csoporton – tehát a hatá-

rozottan vallástalanokon – belül 11 százalék úgy véli, hogy a kereszténység nagyon nagy befolyást gyakorol életvitelére, míg e csoport összességében 32 százaléka vallotta, hogy valamilyen mértékben hatottak rá a keresztény tanítások.

Az eredmények azt sugallják tehát, hogy az erősen vallásos személyek kevésbé érzékelik környezetükben a keresztény tanítások hatását, amely jelenség összefüggésbe hozható magasabb elvárásaikkal. A valósi elkötelezettség fokozódásával nő a környezet viselkedésével szembeni kritikusabb hozzáállás.

A kérdés kapcsán ezúttal öt, egymástól jól megkülönböztethető klasztert tudtunk kimutatni. Az első csoportba tartoznak a *keresztény* környezetet észlelők, akik a megkérdezettek 45 százalékát alkotják. Túlnyomó többségük úgy véli, hogy baráti köre, munkatársai vagy iskolatársai, származási családjá és saját élete esetében a kereszténység alapvető erkölcsi tanításai valamekkora vagy nagy hatással vannak. A csoport összetételében szignifikánsan nagyobb az idősebbek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a vallásosak aránya.

A második csoportot a *keresztény gyökerekkel bírók* alkotják, akik a társadalom 26 százalékát képviselik. E klaszter tagjai saját önészlelésük és családjuk észlelésének szintjén úgy vélik, hogy a kereszténység valamekkora hatással volt életükre, ugyanakkor baráti és kollegiális környezetükben ezt nem tartják igaznak. A vallásosság szempontjából a képlékeny vallásosságúak aránya itt kiemelkedőbb.

Különös figyelmet érdemel a *megtérők* csoportja, amely a társadalom 9 százalékát teszi ki. E klaszter tagjai nem vélik úgy, hogy gyermekkori családjukra hatással lett volna a kereszténység, ugyanakkor saját életükben ötből négyen tapasztalnak keresztény hatást. Baráti körében közel kétharmaduk tapasztal keresztény hatást, míg kollégái vagy diáktársai körében közel felük tapasztalja ezt. A megtérők között felülreprezentáltak a 30–39, a 40–49 és kisebb mértékben az 50–59 évesek, valamint a diplomások. Vallásosságuk nem tér el jelentősen a mintátlagtól, ezért a megtérésük inkább kulturális jellegűnek tűnik, amely egy életmódhoz való visszatérést jelent, függetlenül a keresztény valláshoz kapcsolódó metafizikai feltevések elfogadásától.

Az előző csoport ellentéte a *kultúravesztők*, akik a megkérdezettek 6 százalékát alkotják. Ők úgy vélik, hogy gyermekkori családjukra ugyan hatással volt a kereszténység, saját maguk esetében azonban mindany-

nyian nemlegesen válaszoltak. Ebben a klaszterben nagy a két legfiatalabb korcsoport aránya, ugyanakkor a 60 év felettiek aránya a minthaátlagnak megfelelően körülbelül 30 százalék.

Végül a *nem keresztény környezetben élők* csoportja a társadalom 15 százalékát képviseli. E klaszter túlnyomó többsége, illetve esetenként mindegyik tagja nemlegesen válaszolt az összes kérdésre. Ebben a csoportban 39 százalékos aránnyal felülreprezentáltak a 18–29 évesek. Olyan egyének, akik sem saját életükben, sem környezetükben nem érzik a kereszténység hatását. A kultúrávesztők és a nem keresztény környezetben élők csoportját összevonva a társadalom mintegy 20 százaléka szubjektíven a keresztény kultúrán kívülinek érzi magát. Ez az arány azonban jelentősen kisebb, mint a magukat nem vallásosként azonosítók aránya, ami arra utal, hogy a vallástalan válaszadók egy jelentős része szubjektíven még mindig érzékeli a keresztény kultúra hatását saját életében és környezetében.

A keresztény ünnepek

A keresztény ünnepek a magát vallásosnak és kereszténynek tekintő, vallását gyakorló népességnél szélesebb körű megünneplése, azaz egyes keresztény ünnepek civil vallási eseménnyé válása egyfajta indikátora lehet a keresztény gyökerű kultúra meglétének. Ennek vizsgálatához a Magyarországon legismertebb nyolc keresztény ünnepkört vontuk vizsgálat alá, megkérdezve a válaszadókat arról, vajon ünneplik-e ezeket, részt vesznek-e ezekhez kapcsolódóan keresztény szertartásokon, fontos-e számukra az ünnep keresztény eredete, illetve fontosnak tartják-e, hogy ezen ünnepek keresztény hagyományait a következő generációknak is továbbadjuk.

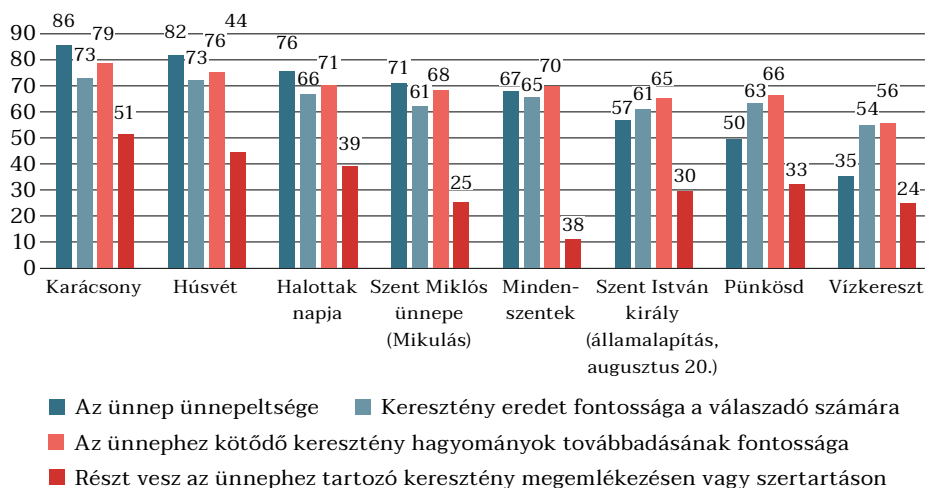
Ezek az ünnepek a kulturális kereszténység jól látható elemei. Megünneplésük e kultúra nyilvános működése. Nem lehetséges „hallgatólagosan” ünnepelni.

Azt látjuk, hogy a keresztény ünnepek megünneplése vallásosságtól függetlenül is meglehetősen népszerűséget élvez a magyar társadalomban. A kérdőívünkben részt vett személyeket a karácsonyról, vízkeresztről, húsvétról, pünkösdről, mindenszentekről, a halottak napjáról, az államalapítás és Szent Miklós ünnepéről kérdeztük. A felsoroltak közül a leg-

többen a karácsonyt és a húsvétot tartják fontosnak – a kereszténység két, hagyományosan legnagyobb ünnepét. Ugyanakkor a felsorolt keresztény ünnepek megtartása a magát vallásosnak mondó népesség arányát túllépve is népszerűséget élvez a magyar társadalomban. A karácsony és a húsvét tehát a legkedveltebb, mindössze a válaszadók hetede-ötöde nem üli meg ezeket, de a legtöbb felsorolt ünnepkört is a legalább a társadalom fele vagy nagyobb hányada megtartja valamilyen formában.

Továbbá a válaszadók minden vizsgált ünnepről valamivel nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy lényegesnek tartják az adott ünnep keresztény hagyományainak továbbadását a következő generációk számára.

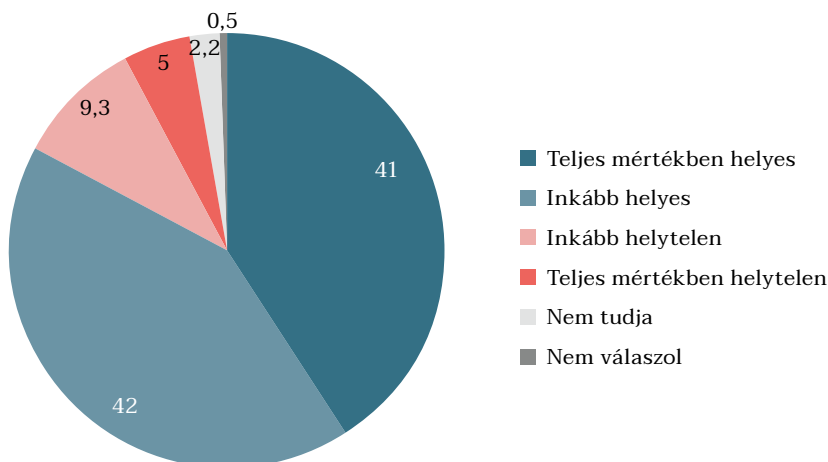
6. ábra: A keresztény ünnepek megünneplése / eredetük jelentősége / átadásuk jelentősége / vonatkozó egyházi szertartásokon, megemlékezéseken való részvétel

Forrás: Századvég 2023, saját számítás

A teljes mintát vizsgálva a megkérdezettek túlnyomó többsége, 83 százalék, alapvetően helyesnek tartja, hogy iskolákban vagy munkahelyeken hivatalosan is megünnepléjék a keresztény hagyományokhoz tartozó ünnepeket. Ugyanakkor a válaszadók több mint tizede ezzel ellentétes álláspontot képvisel, és nem tartja indokoltnak ezen ünnepek hivatalos megünneplését az intézményi környezetben.

7. ábra: Ön szerint helyes vagy helytelen, ha egy iskolában vagy egy munkahelyen az előbbi vagy más, keresztény hagyományba tartozó ünnepeket hivatalosan is megünnepelnek?

Forrás: Századvég 2023, saját számítás

A vallástalan–vallásos tengely mentén e kérdésben is „papírforma szerinti” eredmények születtek: a vallásosabb csoportok tagjai nagyobb arányban támogatják a keresztény ünnepek intézményes megtartását. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy még a magukat határozottan nem vallásosként meghatározó válaszadók körében is több mint 70 százalék helyesli a keresztény ünnepek munkahelyi vagy iskolai megünnepelését.

A keresztény kultúra hallgatólagos aspektusa: az emberkép

A következőkben kutatásunk második, 2024-ben lezajlott eredményeiről lesz szó.

A keresztény emberkép alapja a feladat:¹² az ember feladatokat és parancsokat kapott; egyrészt a teremtésekor a világ uralását (Ter 1:9), másrészt a Tízparancsot. Az ember célja a feladata ellátása, azaz a parancsok megtartása. Emiatt folytonosan tudatában van annak, hogy létezik egy tőle független mércéje a jónak és rossznak, és

¹² Brague 1994.

ő nem olyan jó, mint amilyen jónak lennie kellene. Elmarad az elvárásoktól. A kereszténység az emberbe neveli a reflexiót önmagára és hibáira (Róm 12:2). Beleneveli az emberbe a tökéletlensége tudatát és az elvárást, hogy neki magának is küzdenie kell a saját hibáival.

A keresztény ember számára – az eretnekmozgalmakat leszámítva – egyértelmű, hogy Isten országát nem lehet megvalósítani a Földön. A Föld uralására irányuló parancsa nem ezt jelenti. És az is világos, hogy az elvárt normáknak igen nehéz eleget tenni a földi életben. Ez egy-két szentnek sikerülhetett, de nekik is csak részlegesen. Ezért a keresztény állandóan abban a feszültségben él, hogy miként lehet más-világi elvárásoknak, az erkölcsi kötelességeinek eleget tenni ezen a világon, ahol láthatóan gyakran nem sikerül (Jn 18:36 és 17:14).

Az ember a világa foglya, ugyanakkor elérhetetlen eszményei vannak, ezért sohasem lehet kényelmes lakása.

A megoldás a keresztény számára nem a tudat kikapcsolása valamilyen mentális technikával, mantrákkal vagy tudatmódosító szerekkel, nem akar kavicsá válni, ami nem gondol semmit. Ugyanakkor a külvilág okozta feszültségek esetén sem a teljes behódolás, alkalmazkodás, elfogadás a kívánatos beállítódottság, hanem a törekvés a világ uralására. A keresztény feladata a keresztt viselése: a deontikus feszültségben élés elfogadása, amin a reformokkal és önreformokkal próbál enyhíteni. A feladat nem a megszabadulás a küzdelemtől, hanem a folyamatos megvívása, a folyamatos reflexió. A kereszttviselés elfogadása a felelősségvállalás, a folyamatos lelkiismeret-vizsgálat. Ezt nevezi Soloveitchik az etikus ember létrejöttének.¹³ Állandó és belsővé tett követelmény lett az egyénnel szemben, hogy alakítsa magát és környezetét, ami együtt járt a kudarccal és a kudarc elfogadásával, illetve az ebből eredő feszültséggel. E belső feszültséget és annak elviselését nevelte az emberbe a nyugati keresztény kultúra, és nem engedte, hogy a tudatmódosítás könnyű módszereivel, a tudatvesztés idealizálásával vagy a felelősség áthárításával megszabadulhasson tőle.

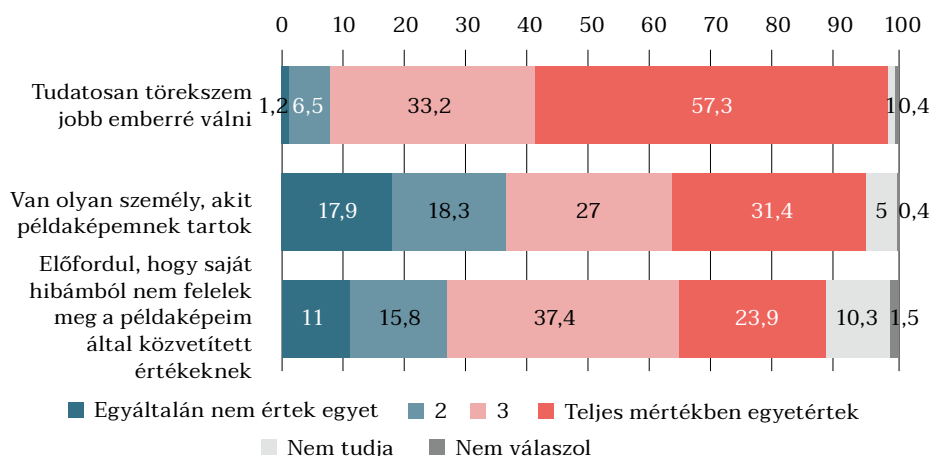
¹³ Soloveitchik 2005.

Deontikus feszültség, reflexió

A normativitás nem pusztán egy eleme a keresztény kultúrának, hanem az egyik kulcseleme. A hétköznapi életben teljesen evidens módon kérünk számon normákat egymáson, és időnként magunkon is. Teljesen evidens módon sokan törekszenek valamilyenné válni: jó apává, jó tanárrá.

A normativitás alatt nem pusztán elvárások létét vagy ezek kötelesegtudatként történő interiorizálását értjük, hanem azt, hogy valamilyen eszményt, absztrakt elveket vagy egy idealizált személyt állít maga elé példaként és önmaga mércéjeként az ember. Nem állítjuk, hogy ez csak a keresztény kultúrára igaz. Igaz a zsidóra is, mint ahogyan a keresztény emberkép sok eleme igaz a zsidóra is.

8. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

Látható, hogy az emberek döntő része számára önmaga erkölcsi megjavítása evidens törekvés. Több mint 90 százalék számára ez egy érvényes feladat, elvárás önmagával szemben. Ez azt is implicálja, hogy nem feltétlenül tudatosan, de a nagy többség erkölcsileg nem elégedett önmagával. Talán van egy nagyjából 8 százaléknyi rész, aki nevezhető önelégültnek vagy amorálisnak.

Az biztosan kijelenthető, hogy a magyarok túlnyomó többsége erkölcsi értelemben nem elégedett magával, hanem önmagát és viselkedését megmunkálандónak tartja, valamiért *megjavítandónak*.

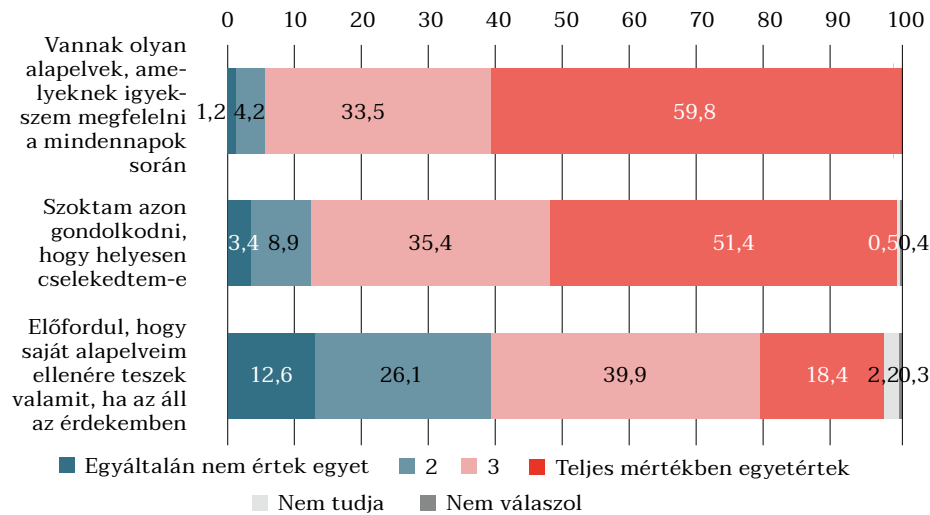
1. táblázat: Tudatosan törekszem jobb emberré válni

	1: egyáltalán nem értek egyet	2	3	4: teljes mértékben egyetértek	Nem tudja	Nem válaszol
1: vallástalan	5,6	10,2	35,4	46,7	1,8	0,4
2	0,6	6,1	40,6	52,2		0,6
3		8,7	38,9	51,0		1,6
4	0,5	5,1	33,8	58,1	2,0	0,5
5	1,0	6,0	30,3	62,7		
6		2,4	26,2	67,9	2,4	1,2
7: vallásos		1,9	18,5	79,6		

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

E kérdés terén nincsenek éles különbségek a nagyobb szociodemográfiai társadalmi csoportokon belül. Egyedül a magukat vallástalannak mondók közt található egy jelentősebb rész, 5,6 százalék, akik nem törekszenek önmaguk megjavítására. Rájuk mondható, hogy elégedettek önmagukkal és vélhetően nem is reflektálnak magukra és tetteikre. Ugyanilyen hatása tűnik lenni a nagyvárosban élésnek is. Ugyanakkor a magukat határozottan vallásosnak nevezők 98 százaléka törekszik jobb emberré válni.

9. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (%)

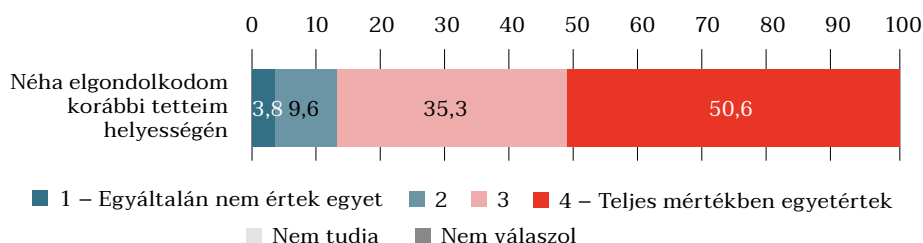
Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

Láthatóan több mint 90 százalék szerint vannak olyan elvek, amiknek igyekszik megfelelni a köznapi életében, és hasonló arányban vallják azt is, hogy rendszeresen gondolkodnak azon, helyesen cselekedtek-e. A keresztény etika egyik alapvetése, hogy az embernek Isten akaratához és parancsolataihoz kell igazodnia, és ebben a keretben az alapelvek követése és az önvizsgálat központi szerepet kap. Nem az az érdekes ezen a ponton, hogy melyek ezek az elvek. Az sem, hogy valóban igyekszenek-e megfelelni elveknek az emberek, hanem az, hogy úgy gondolják, ez az elvárás: az a helyes, ha az embernek vannak alapelvei, és azokhoz igyekszik igazítani a tetteit. A deontikus elvárást a túlnyomó többség elfogadja, és akár betartja az elveit, akár nem, ezt tekintik a helyes, elvárt emberi viselkedésnek.

Ez esetben megdöbbenő a társadalom homogenitása nem, lakóhely, életkor szerint, egyedül az iskolai végzettség jelent valami kis kivételt. Azonban ez esetben is a vallási önmeghatározás döntő jelentőségű. A magukat vallásosnak nevezőknél 95 százalék, a vallástalanoknál 86 százalék.

A normativitás erős lelki nyomás az emberrel szemben: meg kell felelnie vagy alapelveknek, vagy példaképeknek, vagy a környezet elvárásainak, ami annyit jelent, hogy folyamatosan, de legalább rendszeresen reflektálnia kell saját magára, a tetteire, a tettei eredményeire, és rendre meg kell tapasztalnia saját maga gyengeségét, elbukását, tökéletlenségét. A tökéletlenség megtapasztalását nevezzük deontikus feszültségnek, ami jellemzi a keresztény és a zsidó vallást.

A megkérdezettek válaszai alapján úgy tűnik, a normativitás együtt jár a reflexivitással. A válaszadók nagyjából 86 százaléka mondta azt, hogy el szokott gondolkodni a tette helyességén. Ebben az esetben a szociodemográfiai tényezők minimálisan sem befolyásolják a válaszadást, egyedül a vallási önbesorolás tűnik fontosnak (vallásos – nem vallásos önbesorolás alapján a válaszadók aránya ez esetben 96:79). Ebből az derül ki, hogy – szemben a felvilágosítók reményeivel – nem az iskolázottság teszi az embert reflexívvé, hanem az ember közelsége a kereszténységhez.

10. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állítással? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

A válaszadók közel 90 százaléka gyakran elgondolkodik korábbi tettei helyességén, ami azt mutatja, hogy a keresztény erkölcsi hagyományokhoz szorosan kapcsolódó lelkiismereti reflexió szintén széles körben jelen van a magyar társadalomban.

A reflexió, bár erősen kötődik a vallásossághoz, azért feltűnően magas a magukat határozottan vallástalannak vallók közt, ami azt látszik igazolni, hogy az önvizsgálat habitusát, de legalábbis annak elfogadását, hogy az helyes és jó dolog, a keresztény kultúra meglehetősen sikeresen terjesztette el. Az önvizsgálatban is a vallási önbesorolás az egyedüli komoly befolyásoló tényező, egyébként a társadalomban meglehetősen homogén az önvizsgálat. Ez esetben is csak a vallásosság-vallástalanság önbesorolás okoz jelentősebb eltérést a reflexió terén. A magukat vallásosnak nevezők 98 százaléka reflektál legalább néha a saját tettei helyességére, de még a magukat vallástalannak nevezők között is 78 százalék tesz így.

Mondhatják kritikusaink, hogy a deontikus feszültség, a reflexió önmagukra, törekvés önmaguk megjobbítására valami általános emberi tulajdonság, nem a (zsidó-)keresztény kultúrából ered. Ez esetben azonban e kritikusokon van a válaszadás terhe: ha ez a habitus nem a (zsidó-)keresztény kultúrából ered, akkor miért lényegesen magasabb a magukat vallásosnak nevezők közt, mint a határozottan vallástalanok közt?

2. táblázat: Néha elgondolkodom korábbi tetteim helyességén

	1: val- lástalan	2	3	4	5	6	7: vallásos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyáltalán nem értek egyet	8,1	3,3	3,4	2,6	3,0		1,9		10,0
2	13,0	11,0	14,2	8,2	8,0	4,8	2,8		
3	36,3	39,0	35,1	41,3	36,3	31,3	17,6	27,8	40,0
4: teljes mértékben egyetértek	41,9	45,6	47,3	45,9	52,7	63,9	76,9	66,7	50,0
Nem tudja	0,7	1,1		2,0			0,9	5,6	

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

Külön kérdés, hogy az emberek mit gondolnak, miért kívánnak, okoznak néha rosszat az emberek egymásnak. A nyitott kérdésünkre érkezett válaszok összességében három nagy csoportba sorolhatók: a relatív többség szerint az emberi természet ilyen, bennünk lakik az ördög, (38,5 százalék); valamivel kisebb hányaduk az akaratgyengeségre hivatkozott („elfog a méreg”) (29,1 százalék); hasonló hányaduk szerint pedig a többi ember rosszasága, a világ gonoszsága váltja ki a válaszolóból is a rossz szándékot, de azt megérdemlik az elszenvedői (30 százalék). Az utolsó nagy csoport a többi emberre teszi a felelősség terhét, de mind a három, a válaszolók majd 90 százaléka az emberre.¹⁴ A bajok, a rossz szándék forrását a válaszolók vagy mindenkiben – az első típus –, vagy a válaszoló önmagában – a második típus, az akaratgyenge –, vagy pedig a többi emberben – a harmadik, felelősségáthárító csoport – látják.

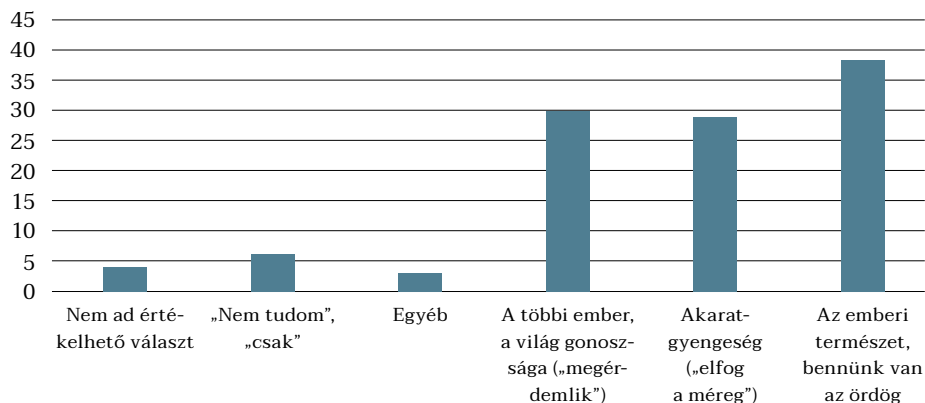
Szinte teljes az egyetértés, hogy a bajok forrása az ember maga.

*

Ezt követően arra voltunk kíváncsiak, hogyan vélekednek az emberek egy cselekedet erkölcsi megítéléséről, ha az nem árt másoknak. A nagy többség elfogadja a „károkozás elvével” szemben, hogy az ilyen erkölcsi ítélet nem csak azon alapulhat, ha egy valós személynek valamilyen kárt okoz egy cselekvés. Majd 90 százalék szerint az is lehet rossz, ami senkinek sem árt. Azaz, a rossz független valóság, független az embereknek okozott közvetlen kártól. Ebben meghökkentően nagy a társadalmi egyetértés Magyarországon, még a vallásosság–vallástalanság sem osztja meg lényegesen az embereket.

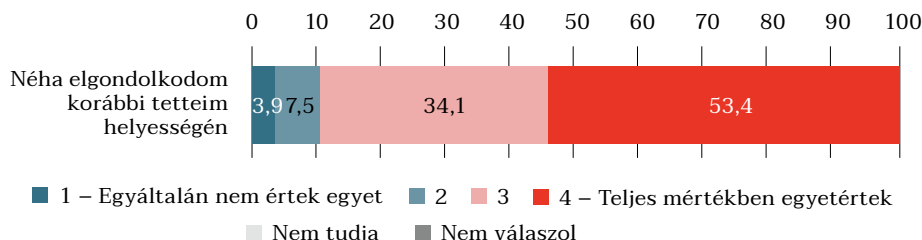
¹⁴ Mivel egy-egy hosszabb válasz több kategóriába is besorolható volt, ezért a kapott eredmények összege meghaladja a 100 százalékot.

11. ábra: Miért természetes, hogy az ember olykor rosszat kíván másoknak?

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

12. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állítással? (%)

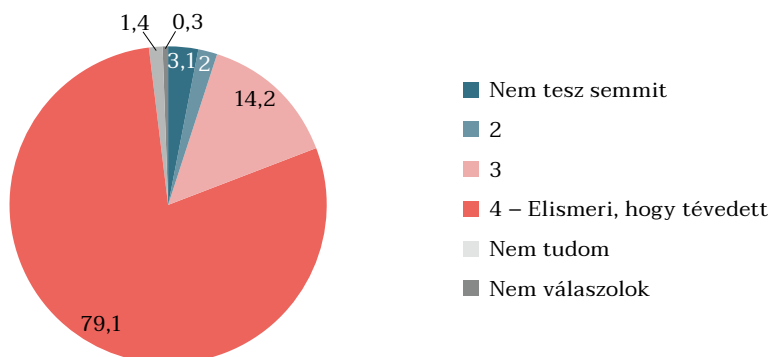

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

Keresztviselés, lemondás

Az önvizsgálatból eredő hibáinkra vonatkozó felismerés viselkedésmódosító hatása lehet az, ha valaki elismeri tévedését. Ez hasonlítható a sértés fel nem vételéhez – „tartsd oda annak arcod másik felét is” (Mt 4:39) vagy „Semmit se tegyetek vetélkedésből vagy hiú dicsőségvágyból! Inkább mindenki aláztatatosan a másikat tartsa magánál kiválóbbnak” (Filippi 2,3) –, hiszen valamekkora szerénységet vár el az embertől. Azt láthatjuk, hogy túlnyomó többség, majd 95 százalék nyilatkozik úgy, hogy vállalja a meghátrálást egy versengő világban.

13. ábra: Ön rádöbben, hogy egy vitában egyértelműen a másik félnek van igaza. Mit tesz?

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

A békesség eszményére vonatkozó kérdésünkre kapott válaszok lényegében ezt mutatják. Bár feltételeznénk, hogy az emberek jelentős hányada nem ismeri el szívesen, hogy téved egy vitában, a válaszadók bő háromnegyedének önképe szerint biztos benne, hogy egy vitában elismerné, ha tévedett. Ez a törekvés erősen összhangban van a keresztény tanítással az alázatosság eszményéről, az önreflexió és a saját hibák elismerésének fontosságáról. Csak a válaszadók 3,1 százaléka érzi úgy, hogy ha választania kellene, nem ismerné el a tévedését, ami azt jelzi, hogy a büszkeség, a gőg vagy a tévedhetetlenség látszatának fenntartása nem elfogadott társadalmi norma.

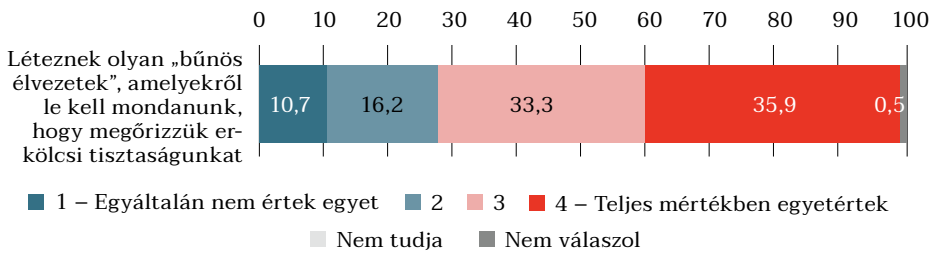
Ez esetben is hangsúlyoznunk kell, hogy a szociodemográfiai szempontokból nincs különbség a válaszadók közt, azonban míg a vallásosok 91 százaléka állítja, hogy elismerné tévedését, a magukat vallástalannak nevezőknek csak 75 százaléka. Úgy tűnik, a beismerés, visszavonulás e habitusának forrása is valószínűleg a kereszténység.

A reflexió viselkedésmódosító hatását egy élesebb, megosztóbb kérdéssel is teszteltük, amikor azt kérdeztük, léteznek-e olyan „bűnös élvezetek”, amelyekről az erkölcsi tisztaságuk kedvéért lemondanának. A válaszolók több mint 60 százaléka válaszolta, hogy lemond a bűnös élvezetről az erkölcsi tisztasága érdekében. (A „tisztaság” mint a bűntelenség metaforája a zsidóktól ered, és Szent Pál zsidókhöz írt levele képviseli a kereszténységben.¹⁵) Ez esetben sem látjuk, hogy a szocio-

¹⁵ Ricœur 1967.

demográfiai szempontok befolyásolnák jelentősen a válaszadást. Azonban a mondat tartalmaz egy olyan kifejezést (bűnös), ami egyértelműen a vallásos világrépre utal. És valóban látható, hogy a bűnös élvezetekről a magukat vallásosnak tekintők nagyobb arányban hajlamosak lemondani. Ami azonban érdekes, hogy még a magukat vallástalannak vallóknak is több mint a fele hajlamos elismerni a „bűnös élvezetek” létét, és azokat elutasítani egy erkölcsi eszmény érdekében. Ha valami, ez jellemzően a keresztény (és zsidó) habitus, az egyén önmagával szemben fennálló viszonya felfogásának a hatása. A belenyugvás, a békességkeresés eszményének elfogadása – a valós követését nem tudhatjuk – majdnem teljes a magyar társadalomban

14. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állítással? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

3. táblázat: Léteznek olyan „bűnös élvezetek”, amelyekről le kell mondanunk, hogy megőrizzük erkölcsi tisztaságunkat

	1: vallás-talan	2	3	4	5	6	7: vallás-os	Nem tudja	Nem vála-szol
1: egyáltalán nem értek egyet	11,6	11,6	10,1	6,1	5,5	6,0	4,7	23,5	
2	26,1	14,4	21,6	15,8	17,9	8,3	3,7	11,8	
3	26,1	42,5	32,4	40,3	34,3	32,1	26,2	17,6	40,0
4: teljes mértékben egyetértek	27,1	28,2	29,1	34,7	39,8	46,4	64,5	47,1	50,0

	1: vallás- talan	2	3	4	5	6	7: vallá- sos	Nem tudja	Nem vála- szol
Nem tudja	3,2	3,3	6,8	2,0	3,0	6,0	0,9		10,0
Nem válaszol	0,7			1,0	0,5	1,2			

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

A világ, a környezet mindig kedvezőtlen többé-kevésbé. Valóban „szívtelen”. Pillanatig sem állítjuk, hogy a keresztény emberkép sugallta élet élvezetes. A keresztény kultúra sugallta élet nem azért tér el a mai fogyasztói mentalitástól, mert helyteleníti a jólét élvezetét, hanem mert az idealizálja mentális keresztviselést, a nehézségek elfogadását. E miatt a megbékítő hatása miatt nevezte a vallást Marx a nép ópiumának, azaz a korabeli értelmében fájdalomcsillapítónak.¹⁶ A különféle kultúrák különféle módszereket dolgoztak ki, hogy megszabaduljanak a „szívtelen” világtól: a tudatmódosítást, a tudat kiüresítését és így tovább, a modernitás pedig a lelki kezelésektől kezdve a politikai-társadalmi emancipatorikus mozgalmakat, amelyek olyan viszonyokat és embereket teremtenek, hogy az emberiség megszabadul a frusztrációktól. A keresztény kultúra ezekkel szemben a keresztviselés elfogadását, és megoldásként az önmegjavítás nehéz feladatát tartalmazza.

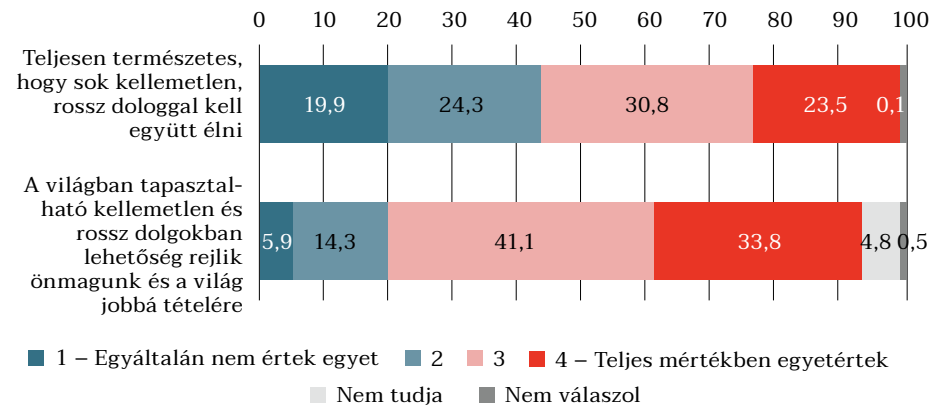
A válaszadók nagy része többé-kevésbé egyetért azzal, hogy az embernek a problémáit magának kell megoldania, és nem másokra kell támaszkodnia, amely eredmény tükrözi az egyéni felelősségvállalásra és kitartásra való összpontosítást.

A válaszolók zöme inkább pozitívan áll a problémákkal teli világhoz. A keresztények nem megannyi Panglosz mester. A problémák észleléséből azonban sokféle következtetésre lehet jutni. Nem a világ egyértelmű elutasítása, és nem is a valamilyen menekülés tőle jellemzi a többséget. Inkább lehetőséget látnak a problémákkal teli, „szívtelen” világban önmaguk megjavítására. Ez egy elég markáns, a zsidó és keresztény vallás tanításaiból eredő habitus. A válaszadók 75 százaléka ért egyet azzal többé-kevésbé, hogy a világban található rossz lehetőség önmagunk és a világ reformálására. Talán e miatt a kereszténységből eredő reflex miatt a menekülés a világból nem támogatott a keresztény kultúrában. Sokkal inkább a birkózás önmagunkkal és a világgal.

¹⁶ Marx 1957, 378–391.

15. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

Bár a szociodemográfiai szempontok alapján (iskola, lakóhely, életkor) meglehetősen homogénnek látszik ebben a kérdésben is a magyar társadalom, a komolyabb eltérést a vallásosság mutatja. A magukat vallásosnak nevezők kétszer olyan gyakran következtetnek a rosszból az ön- és a világreformátor lehetőségeire, mint a vallástalan önbesorolásúak. És fordítva is igaz, a magukat nem vallásosnak nevezők majd háromszor olyan gyakran utasítják el a reformátor lehetőséget, mint a vallásosak. Amiből arra következtethetünk, hogy a reformátor lehetősége a keresztény világképből eredt.

4. táblázat: A világban tapasztalható kellemetlen és rossz dolgokban lehetőség rejlik önmagunk és a világ jobbá tételére

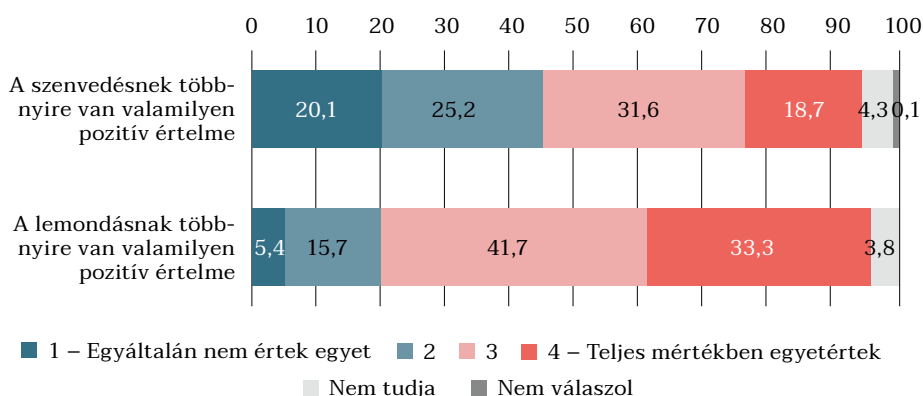
	1: vallástalan	2	3	4	5	6	7: vallásos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyáltalán nem értek egyet	9,4	5,6	5,4	3,0	6,0	3,6	3,7	11,1	20,0
2	17,5	12,8	10,8	11,7	18,0	11,9	13,0	5,6	20,0
3	39,2	48,9	40,5	46,2	40,0	40,5	29,6	33,3	20,0
4: teljes mértékben egyetértek	26,6	27,2	40,5	34,5	32,0	38,1	50,0	44,4	40,0
Nem tudja	7,3	5,6	2,7	4,1	4,0	4,8	3,7	5,6	
Nem válaszol				0,5		1,2			

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

A kereszttviselés elfogadás, belenyugvás vagy lemondás. A keresztény számára mindez lehet értelmes és eszményi, és nem feltétlenül degradáló.

Az egyik legfontosabb kérdés, amely a kereszttviselés fogalmához kapcsolódik, a szenvedés és a lemondás pozitív értelmének elfogadása. Az ábra szerint a válaszadók éppen háromnegyede egyetért azzal, hogy a lemondásnak van pozitív értelme, míg a szenvedés pozitív értelmét a kérdezettek fele fogadja el.

16. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

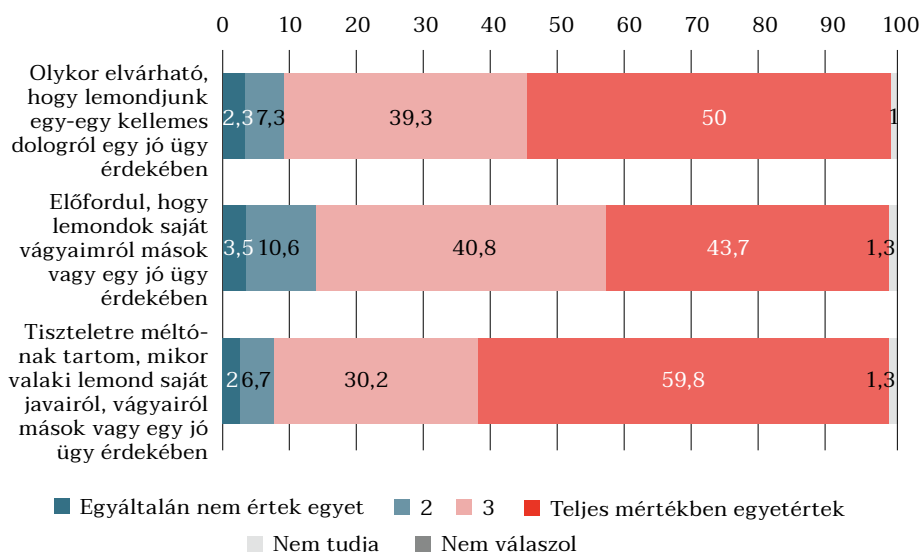
A szociodemográfiai tényezők kisebb mértékben szórnak lakóhely, iskolai végzettség és életkor szerint, de korántsem radikálisak a különbségek. Ugyanakkor a vallásossághoz erősen kötődik ez esetben is a válasz. A lemondás pozitív értelmével egyáltalán nem ért egyet a magukat vallásosnak mondók 1,8 százaléka, míg a magukat vallástalanoknak vallók 11,2 százaléka. És a lemondáshoz pozitív értelmet kapcsol a vallásosok 87 százaléka, de a vallástalanoknak is a 65 százaléka. Azaz a kereszténység megtanít a lemondásra, aminek legtöbbször értelme van. Nem vizsgáltuk, hogy ez az „értelme” valamilyen közvetlenül meg tapasztalható haszon vagy a lelki béke, egy barátság vagy hasonló kapcsolat (például az udvariasság) fenntartása, a következő nemzedék jóléte, esetleg valamilyen eszményre törekvés is, mint a katedrálisépítés. Látjuk azonban, a lemondásnak *értelme lehet* még a magukat vallástalan-

lanoknak vallók zöme szerint is. És ez esetben is megfigyelhető, hogy a lemondás elfogadása vallási eredetű.

Ezután azt kérdeztük, hogy milyen mértékben értenek egyet a következő állítással: „olykor elvárható, hogy lemondjunk egy-egy kellemes dologról egy jó ügy érdekében”. Az eredmények egy bizonyos mértékű társadalmi elvárást tükröznek az áldozathozatal és a lemondás kérdésével szemben. A válaszadók mindössze 2,3 százaléka fejezte ki, hogy elutasítja a jó ügy érdekében történő lemondás normatív elvárását (egyáltalán nem ért egyet vele). Másfelől a válaszadók 50 százaléka teljes mértékben egyetértését fejezte ki, és további 39,3 százalék hajlott inkább az igenlő álláspont felé. Összességében 89 százalék fogadja el többé vagy kevésbé a lemondást egy jó ügy érdekében. A keresztény tanítások által közvetített önkorlátozás értéke tehát továbbra is jelen lehet a társadalomban, még ha nem is feltétlenül vallási körítésben.

Ez esetben is azt látjuk, mint a korábbiakban, hogy az ember természetét, vágyait, hajlamait valamiért legalább időnként korlátozni kell. Azt, hogy ez miért van így, megválaszolja a keresztény vallás, míg a modern emberképek nem. Mégis a nagy többség, beleértve a magukat valátalanoknak nevezőket, hallgatólagosan elfogadja e habitust.

17. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

Az áldozathozatallal szembeni elvárásaink jelentős mértékben összefüggenek a vallásosság mértékével. Az eddigiekben láthattuk, hogy az áldozathozatal szükségességét és elvárhatóságát elfogadók aránya jóval meghaladja a vallásukat aktívan gyakorlók, sőt a magukat vallásosnak tartók arányát is. Ez az általános meggyőződés a közgondolkodásban, illetve más szóval: a kultúrában gyökerezik. Az áldozathozatallal kapcsolatos beállítottság ugyanakkor egyetlen demográfiai bontásban sem mutat olyan szemléletes és meggyőző eltéréseket, mint a vallásos, illetve nem vallásos válaszadók esetében.

5. táblázat: *Olykor elvárható, hogy lemondjunk egy-egy kellemes dologról egy jó ügy érdekében (%)*

	1: val-lástalan	2	3	4	5	6	7: vallásos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyáltalán nem értek egyet	5,2	1,7	2,0	1,5	2,0	1,2	–	5,3	–
2	7,7	6,6	10,7	6,1	9,0	3,6	3,7	10,5	10,0
3	42,7	45,9	38,9	35,7	42,8	40,5	20,6	36,8	20,0
4: teljes mértékben egyetértek	42,7	44,8	47,7	55,1	45,8	53,6	74,8	47,4	70,0
Nem tudja	1,7	1,1	0,7	1,5	0,5	1,2	0,9	–	–

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

A magukat leginkább vallásosként jellemző válaszadók 74,8 százaléka teljes mértékben egyetért azzal, hogy elvárható a jó ügyért vállalt áldozathozatal. A magukat leginkább vallástalannak tartóknál ez a szám 42,7 százalék. Csak a magukat legkevesbé vallásosnak tekintők körében van számottevő ellentábor a jó ügy érdekében hozandó áldozatnak. A magukat vallástalannak nevezők közti nagy arány – 85 százalékuk ért valamennyire egyet az áldozatvállalással – viszont arra utal, hogy a lemondás a személyes előnyökről egy jó ügy – tehát nem személyes előnyök – érdekében e keresztény habitusának elfogadottsága igen széles körben jelen van a magyar társadalomban.

Azzal az állítással, hogy olykor elvárható lemondani egy-egy kellemes dologról egy jó ügy érdekében, a válaszadók 50 százaléka teljes mértékben egyetértett, és 43,7 százaléka vallja teljes meggyőződéssel, hogy ennek megfelelően szokott viselkedni, tehát előfordul, hogy lemond saját vágyairól mások vagy egy jó ügy érdekében. További 40,8 százalék hajlik ugyanerre az állításra, és mindössze 3,5 százalék állítja határozottan, hogy vele nem fordul elő, hogy lemond a vágyairól egy jó ügy érdekében. Ez esetben is a vallásos önmeghatározásnak van jelentősebb szerepe.

6. táblázat: Előfordul, hogy lemondok saját vágyaimról mások vagy egy jó ügy érdekében (%)

	1: általában nem értek egyet	2	3	4	5	6	7: vallásos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyáltalán nem értek egyet	8,0	2,2	2,7	2,0	1,5	1,2	3,7	5,3	–
2	12,9	11,0	14,9	10,2	10,4	7,2	1,9	5,3	10,0
3	41,3	41,4	37,8	44,4	41,3	43,4	30,8	42,1	50,0
4: teljes mértékben egyetértek	36,0	43,1	42,6	41,8	45,8	48,2	63,6	47,4	30,0
Nem tudja	1,7	2,2	2,0	1,0	1,0	–	–	–	10,0
Nem válaszol	–	–	–	0,5		–	–	–	–

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

Az áldozathozatal közmegebecsülését jelzi, hogy a válaszadók 59,8 százaléka teljes mértékben egyetért azzal, hogy „tiszteletre méltónak tartom, mikor valaki lemond saját javairól, vágyairól mások vagy egy jó ügy érdekében”, majd 90 százalékuk többé-kevésbé ért egyet, és csupán 2 százalékuk fejezi ki, hogy egyáltalán nem ért egyet.

A magyar társadalomban – nem, életkor és végzettség szerinti bontásban is – egyöntetű a lemondás megítélése, azt tekintve, hogy a jó ügy érdekében hozott áldozat tiszteltre méltó-e vagy sem. A vallásosság mértéke az egyetlen olyan aspektus, amely e kérdésben számottevő eltéréseket hoz felszínre. A magukat leginkább vallástalanként jellemző válaszadók 56,8 százaléka teljes mértékben egyetért azzal, hogy

tiszteletre méltó áldozatot hozni másokért vagy egy jó ügy érdekében. A magukat leginkább vallásosként jellemző válaszadók 78,5 százaléka gondolja ugyanezt.

7. táblázat: *Tiszteletre méltónak tartom, mikor valaki lemond saját javairól, vágyairól mások vagy egy jó ügy érdekében (%)*

	1: val- lástalan	2	3	4	5	6	7: vallásos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyáltalán nem értek egyet	4,9	2,2		1,0	2,0		–	–	–
2	8,4	7,2	8,8	2,5	9,0	4,9	2,8	5,6	10,0
3	28,4	33,9	27,7	34,0	31,0	35,4	18,7	44,4	10,0
4: teljes mértékben egyetértek	56,8	56,1	62,2	60,4	56,5	58,5	78,5	44,4	80,0
Nem tudja	1,4	0,6	0,7	2,0	1,5	1,2	–	5,6	–
Nem vála- szol	–	–	0,7	–	–	–	–	–	–

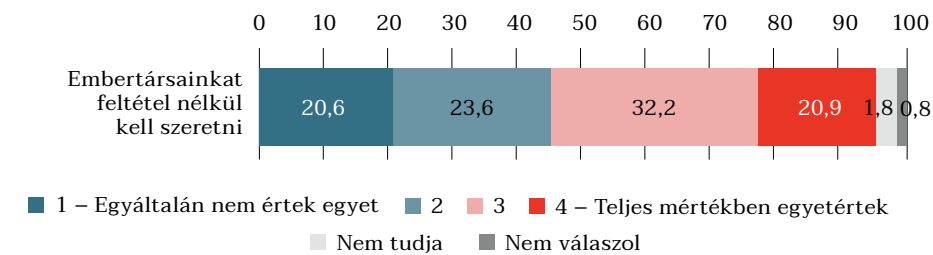
Forrás: Századvég 2024, saját számítás

A kulturális kereszténység létére, illetve hatására abból következtethetünk, hogy mennyire fogadják el a keresztény tanításokat a magukat nem vallásosnak nevezők. A kereszténység metafizikai állításait elutasítók jelentős része elfogadja a keresztény kultúra cselekvési eszményeit, habitusát, és az emberek közötti viszonyok (részben zsidó) keresztény eszményeit.

Sérelem, megbocsátás, szeretet

A keresztény erkölcsi eszmény egyik megkülönböztető sajátossága bizonyosan a szeretet parancsa. A hegyi beszéd eszménye nagyon távol állt a korabeli emberek viszonyaitól, és nem lehetünk biztosak abban, hogy a maihoz sokkal közelebb áll. Az azonban biztosan látszik, hogy a magyarok túlnyomó többsége szerint ez így nincs jól, ugyanis elfogadják az ebben megfogalmazott igen magas jézusi eszményt.

18. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állítással? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

Ám ez az egyértelműen Jézushoz és a kereszténységhez köthető eszmény – az egyetemes szeretet – megosztja a társadalmat, és nem meglepő módon a magukat vallásosnak mondók fogadják el inkább. (A válástalanság mellett a Budapesten lakás a leginkább befolyásoló tényező az elutasítók közt. A nagyvárosi élet, a találkozás a sok emberrel láthatóan nem kedvez a szeretet parancsa elfogadásának. Úgy tűnik, könnyebb az emberiséget szeretni, ha kevés és ritkán találkozunk. A nagy népsűrűség nem hajlamosít az emberiség szeretetére.)

8. táblázat: Embertársainkat feltétel nélkül kell szeretni (%)

	1: vallás-talan	2	3	4	5	6	7: val-lásos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyálta-lán nem értek egyet	40,8	16,0	20,0	12,2	15,4	14,3	6,5	17,6	20,0
2	24,0	35,9	24,0	21,3	21,9	19,0	12,1	17,6	20,0
3	19,9	27,1	31,3	44,7	41,3	40,5	26,2	47,1	30,0
4: teljes mértékben egyetértek	12,5	18,2	21,3	18,8	18,9	25,0	52,3	17,6	20,0
Nem tudja	1,7	1,1	2,0	2,0	2,5	1,2	2,8	–	–
Nem vála-szol	1,0	1,7	1,3	1,0	–	–	–	–	10,0

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

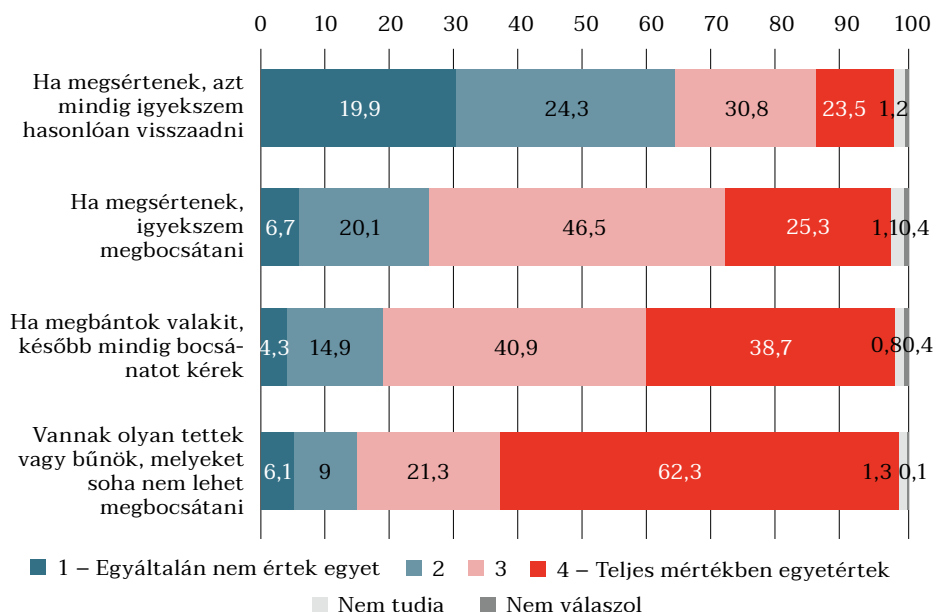
A vallásos önmegnevezésűek 20 százaléka nem fogadja el az egyetemes szeretet parancsát. Őket nevezheti valaki rossz kereszténynek, ők a pap-jaik és a keresztények kritikusainak céltáblái. De mit gondoljunk a val-

lástalanoknak arról a nagyjából 30 százalékaról, akik elfogadják az egyetemes szeretet parancsát? Hamis tudatuk van? Esetleg képmutató, nem igazi ateisták? Vagy „megfertőzte” őket a keresztény kultúra.

Azonban ha a kevésbé nehezen megvalósítható eszményeket nézzük, akkor már változik a kép. Fent már említettük, hogy mit tesz, ha a vitában rádöbben, hogy a másiknak van igaza, majd 95 százalék válaszolta azt, elismeri, hogy tévedett. A keresztény eszmény a kevélységet az egyik legfőbb problémaként kezeli, így a keresztény kultúra tele van a kevélység elítélésével és az azzal ellentétes viselkedésre, szerénységre, békességre buzdítással.

Hasonló a helyzet a sértésekkel is. A válaszadók 80 százaléka állítja, hogy bocsánatot kér, ha megbánt valakit. Itt is a magukat vallásosnak nevezők esetében nagyobb az arány, 90 százalék, de a határozottan nem vallásosoknál is nagyjából 70 százalék elfogadja a belátás eszményét.

19. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

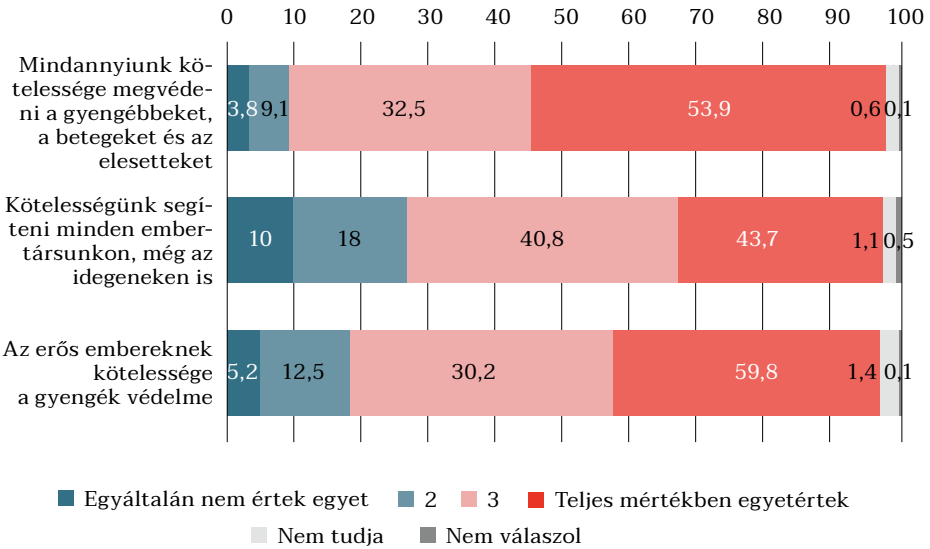
A megbocsátás eszményét elfogadók aránya is feltűnően nagy, 70 százalék felett van. A magukat határozottan nem vallásosnak mondók 60 százaléka elfogadja a megbocsátás eszményét, ez az arány a vallásosoknál 85 százalékos.

Azt könnyen megérthetjük, hogy egy ilyen magas és nehezen teljesíthető elvárást, mint a megbocsátás, az ellenség szeretete, a sértés fel nem vétele a keresztény vallást valamennyire vallók is nehezen tudnak teljesíteni. Sőt, egy részük egyáltalán nem is tudja. Elbuknak az erkölcsi elvárások teljesítése terén. De a határozottan vallástalanok miért próbálják meg – legalább szóban – elég nagy arányban elfogadni és teljesíteni ezeket az elvárásokat, amikor semmilyen szekuláris tanítás nem tartalmazza a megbocsátás elvárását?

A következő három kérdés közös gondolati háttere a gyengék védelme és a keresztény szeretet gyakorlati megvalósulása, különös tekintettel a felelősségvállalásra. Ebből az első, amely a gyengék, betegek és elesettek védelmét hangsúlyozza, már sokkal nagyobb egyetértést váltott ki. A válaszadók bő négyötöde egyetértett azzal, hogy mindannyiunk kötelessége megvédeni a kiszolgáltatottakat. Az eredmény tükrözi e tanítás mély beágyazottságát a társadalmi normákba, különösen ha a gyengék védelméről van szó. Az emberek általánosan elfogadják és fontosnak tartják az elesettek támogatását.

Hogy kötelességünk-e segíteni minden embertársunkon, még az idegeneken is, szintén jelentős egyetértést mutatott. A válaszadók kétharmada alapvetően egyetértett az állítással.

20. ábra: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (%)

Forrás: Századvég 2024, saját szerkesztés

9. táblázat: Mindannyiunk kötelessége megvédeni a gyengébbeket, a betegeket és az elesetteket

	1: val-lástalan	2	3	4	5	6	7: vallá-sos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyáltalán nem értek egyet	10,2	3,9	1,4	1,0	1,5	2,4	0,9	5,3	
2	15,4	10,0	10,1	5,6	6,0	2,4	4,6	10,5	22,2
3	31,6	33,9	37,8	34,7	33,8	28,9	21,3	36,8	11,0
4: teljes mértékben egyetértek	41,4	50,6	50,7	58,2	57,7	66,3	73,1	47,4	66,7
Nem tudja	1,4	1,1		0,5	1,0				
Nem válaszol		0,6							

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

A gyengék védelme kérdésében ismét jelentéktelenek a szociodemográfiai tényezők, azonban meglehetősen erős a magukat vallásosnak vagy vallástalannak mondók közti különbség. Bár a vallástalan, sőt gyakran élesen keresztényellenes baloldali gondolkodás hangsúlyozza a szolida-

ritást, a társadalmi felelősségvállalást, ezért azt várhatnánk, hogy a vallásosságnak nincs, vagy csak kicsi a szerepe e kérdésben. Azonban pontosan ellenkezőleg. Míg a teljes körben 13 százalék nem ért egyet a gyengék védelme kötelességével, a vallástalanok 25 százaléka utasítja el ezt a kötelességet, a magukat vallásosnak tekintők 5 százaléka. A magukat vallástalannak mondók 73 százaléka elfogadja a segítség kötelességét, a köztes vallásosságúaknak is legalább 90 százaléka.

A magukat vallásosnak nevezők 5-6 százaléka nem fogadja el ezt a kötelességet, őket ismét lehet rossz keresztényeknek nevezni. A vallástalanok 25 százalékát hogyan magyarázzuk? Sikeresen felszabadították magukat a segítségnyújtás hamis tudata, ideológiája és elnyomó konstrukciója alól?

10. táblázat: Az erős embereknek kötelessége a gyengék védelme

	1: val-lástalan	2	3	4	5	6	7: val-lásos	Nem tudja	Nem válaszol
1: egyáltalán nem értek egyet	12,9	2,8	5,4	2,0	1,5	3,7	1,9	11,1	
2	16,1	16,2	11,4	11,1	11,5	7,3	5,6	11,1	30,0
3	41,6	36,9	38,3	44,4	40,5	43,9	29,0	38,9	20,0
4: teljes mértékben egyetértek	28,0	41,9	43,6	40,9	44,0	45,1	62,6	38,9	50,0
Nem tudja	1,4	2,2		1,5	2,5		0,9		
Nem válaszol			1,3						

Forrás: Századvég 2024, saját számítás

Feltűnő az öntudatosan vallástalanok kiugróan nagy aránya a segítségnyújtást elutasítók között, ugyanakkor az is, hogy e csoport tagjainak nagyjából negyede elfogadja ezt a kötelességet. Ebből legalább két dologra következtethetünk. Az egyik az, hogy a kereszténység elutasítása társul a morális terhek, elsősorban az embertársainkkal szembeni kötelességek terhei alóli „megszabadulással”. Ez a csábító emancipáció. A másik következtetésünk azonban az kell legyen, hogy a vallást elutasítóknak is nagyjából a fele többé-kevésbé elfogadja a gyengék meg-

segítésének kötelességét. A vallást elutasítók zöme benn marad a keresztény kultúrában.

A fentiek egyik érdekes és fontos tanulsága az, hogy úgy tűnik, a keresztény vallás hajlamosít morális megfontolások – legalább retorikus – elfogadására. Ezzel szemben a keresztény vallás elutasítása a morális elvárások nyílt elutasítására hajlamosít. Így az önvizsgálat, a hibák belátása, a javulásra törekvés, a megbocsátás és a bocsánatkérés, a lemondás elfogadása, a világ iránti felelősség, az értelem keresése a világban, és a többi vizsgált mentális készség a keresztény vallás elfogadásával áll kapcsolatban.

Következtetések. *Christianitas implicita*

A „kultúra” szót a továbbiakban az eredeti értelmében használjuk. Az elterjedt magyarázat szerint a latin *colere* szóból származik, ami a növények és állatok gondozását jelentette, majd innen került át az ember szellemi és erkölcsi fejlesztésének, javításának megnevezésére.¹⁷ A „kultúrát” abban az értelemben használjuk, ahogyan az megszületett a földművelés-metafora alapján: a „kultiválás” válogatás, a gazok (természetes, de nemkívánatos elemek) irtása, a kívánatos, élvezetes elemek védelme, támogatása, a jó tulajdonságaik kiemelése nemesítéssel. A metafora klasszikus megjelenése Cicero *Tusculanumi eszmecsere* című írásában (II.5) olvasható, amely szerint a lélek kiművelése a filozófia.¹⁸ A „kultúra” mint az egyének megjavítása, elsősorban az oktatás-nevelés révén.

A mai társadalomtudomány egyik legtöbbet ünnevelt szerzője, Pierre Bourdieu számára a „kultúra” *elsősorban* az egyenlőtlenségek kifejezője, fenntartója és átörökítője.¹⁹ A kultúra „szimbolikus erőszak”, és semmi más. Nincs szebb vagy jobb, kulturált vagy kulturálatlan, csak társadalmilag előnyös és hátrányos helyzetű emberek vannak, akiknek az előnyét vagy a hátrányát a kultúra fejezi ki, teszi láthatóvá, tartja fenn és örökíti. A kulturálatlan ember nem kevesebb az erkölcs vagy ízlés terén, csak elnyomott, hátrányosan megkülönböztetett. Ami azt

¹⁷ Lásd Hammersley 2019.

¹⁸ Cicero 2004.

¹⁹ Bourdieu 1984; Bourdieu–Passeron 1979; Verdés-Leroux 2001; Swartz 1997; Bellamy 2022.

implikálja, hogy a kultúra, azaz a különbségtevések teljes elutasítása nem megfosztja az embert, hanem felszabadítja.

Akár az eredeti, akár a mai uralkodó jelentésére gondolunk, a kultúra valami, a hatalom számára fontos dolog – akár korlátozóként, akár támaszként –, ezért a francia forradalom óta a modernnek rendre igyeksenek beleavatkozni, politikai támasszá tenni.

A kultúrát az egyenlőtlenségek, elnyomó és elnyomott összefüggésében értelmező, a kultúrában nem a hatalmat korlátozni és befolyásolni képes elemet látó, és a kulturálatlanságban sem problémát látó szemlélet mellett a ma uralkodó másik megközelítés az antropológiai.²⁰ Ebben a kultúra leíró fogalom, egy életmód, ami bármilyen lehet; sem nem jó, sem nem rossz. A kultúrantropológusok számára a kultúra az a sajátos mód, ahogyan éppen él egy népcsoport, és ahogyan tapasztalatait megfogalmazza, szimbólumokkal megjeleníti. És nincs jobb vagy rosszabb, alantasabb vagy barbár élet. A kulturálatlanság *per definitionem* kizárt, és egyik életmód sem jobb, mint a másik.

Tanulmányunkban nem e jelenleg uralkodó, két szemléletmód szerint használtuk a kultúra fogalmát.

Kutatásunk azt sugallja, hogy a keresztény kultúra és a vallás is szétvált: sokkal szélesebb a kulturális keresztények köre – ezt Magyarországon 80-85 százalékra tehetjük –, mint a magukat vallásosnak tekintőké.

Két különböző kérdőívet használtunk, eltérő embereket kérdeztünk meg 2023-ban és 2024-ben, és az eredmények meglepő módon szinoptikusak. A keresztény kultúra – a keresztény vallás terméke – nem pusztán hallgatólagosan van jelen, de jellemzi is a magyar társadalmat. A Szent Tamás²¹ *fides implicita* fogalma analógiájára beszélhetünk a *Christianitas implicita*ról, ami jelenleg jellemzi magyar társadalmat.

A keresztény kultúra nem uralom Magyarországon. A keresztény kultúra léte Magyarországon cáfolja a francia mentalitást, amely a tudás minden formáját a hatalommal köti össze. A keresztény kultúra nem a hatalom vagy a politika alkotása, azt „megelőzve” létezik, mint egy kereteként szolgálva bármilyen hatalomgyakorlásnak.

²⁰ Lásd Kroeber–Kluckhohn 1967. Tylor szerint a kultúra az a komplexum, amely tartalmazza a társadalomban élő ember tudását, hiteit, művészetét, törvényeit, erkölceit, szokásait és egyéb készségeit és habitusait. Tylor 1871, 1.

²¹ Aquinói Szent Tamás 1994, IIa IIae 2.5.

Bár az ország baloldali diktatúrája idején minden lehetséges eszközzel üldözték az intézményes vallásosságot, és főleg a politikai-gazdasági és kulturális vezetésből sikerült is kiszorítani a kereszténységet. A köznapi életben csak a társadalom marginális csoportjainál – öregek, iskolázatlanok, falusiak, akik amúgy a társadalom alatti életbe voltak szorítva, távol a nyilvánosság alakításának és a döntéshozás lehetőségétől – tűrték meg a vallást a magánéletben. Bár létezik egy határozottan vallástalan és a keresztény kultúrán kívül élő, nagyjából 15-20 százaléknyi ember Magyarországon, de ilyenek és ekkora arányban valószínűleg korábbi korokban is léteztek. Csak akkor inkább a társadalom perifériáján, míg ma az elitben vagy a felsőbb rétegekben találhatók. Azonban az elit keresztényellenessége és a kereszténység alulprivilegizált csoportok közti fennmaradása nem új jelenség, nem a modern kor sajátossága.

A keresztény kultúra társadalmi helyzete miatt értelmetlen lenne azt állítani, hogy a keresztény kultúra fenntartotta a hatalmat, és a hatalom tartotta fenn ezt a kultúrát. Természetesen a helyzet változott 1990 után, de határozottan látszik, hogy a keresztény kultúra ma is a hatalomtól távolodva – idősök, falusiak, rosszul képzettek – erősödik. És a hatalomhoz közeledve – budapestiek és nagyvárosiak, magasan képzettek – inkább gyengül, de még ebben a csoportban is meglehetősen erősek a keresztény kultúrából eredő észlelési és mentális sémák, viselkedési eszmények. Nincsenek azonban élesen elkülönülő csoportok, a magyar társadalom a keresztény kultúra eloszlása tekintetében meglehetősen homogén, bár kitapintható az említett két szélső pont is. A magyar társadalom *meglehetősen homogén* a kulturális kereszténység szempontjából. A vélemény- és kulturális eltérések nem túl élesek. A nagyvárosi fiatal diplomás és a falusi rosszul képzett idős nevezhető két ellenpontnak, de csak fokozati különbségek vannak, és nem élesek.

Azt nem tudja kimutatni a kérdőív, hogy *mennyire* keresztények a megkérdezettek. Mindig csak arra kapunk választ, hogy milyennek akarják láttatni magukat, milyen képet akarnak mutatni magukról. Azonban kutatásunk szempontjából ez elegendő. *Kulturálisan keresztény a társadalom, ha a többség a keresztény eszményekhez, elvárásokhoz igazodik a válaszaiban.*

A kutatásból azt tudhatjuk meg, hogy keresztény képet akarnak-e mutatni az emberek magukról, és ilyet várnak-e el a többiektől. Úgy

tűnik, az emberek azt tapasztalják, hogy a nagy többségnek hallgatólagos keresztény viselkedési elvárásai vannak, függetlenül a metafizikai nézeteiktől. Azaz a keresztény eszményeket legalább szóban elfogadók túlnyomó többsége azt jelzi, hogy a többség azt feltételezi: a környezet ezt várja el tőle. Tehát a többség a magyar társadalom életvilágát kereszténynek látja, keresztény eszményeknek megfelelő cselekvésekre irányuló elvárásokkal találkozhatnak. Ezt értjük a kulturális kereszténység alatt. Annak ellenére, hogy a kapcsolataik jelentős részét nem kereszténynek tapasztalják, mégis úgy gondolják, hogy a többség elvárja tőlük a keresztény viselkedési eszmények vallását és gyakorlását. Nem feltétlenül keresztényeket látnak maguk körül, de biztosan keresztény elvárásokat.

A magyar társadalom kutatásaink szerint négy plusz egy részre tagolható a keresztény kultúra szempontjából. Az első 35 százalék körüli csoport többé-kevésbé vallásosnak tekinti magát, látogatja az egyházi szertartásokat, elfogadja a tanításokat. Ők az egyházas keresztények csoportja. A második csoport, 15 százalék képlékeny vallásosságú, nem kapcsolódik az egyházakhoz, de többé-kevésbé elfogadja a keresztény tanításokat, megtartja az ünnepeit, igyekszik a maga életét annak elvárásai szerint élni. A harmadik csoport, a „csak” *kulturálisan keresztények* nagyjából 30 százalék: nem vagy alig vallásos, a kereszténység metafizikai tanításai nagy részét nem fogadja el, de a keresztény kultúrát, ünnepeket, erkölcsi elvárásokat, a keresztény ember- és történelemképet igen, keresztény módon észleli a környezetét, és a kereszténység fontos igazodási pont a számára: igyekszik jó ember lenni és magát annak hinni a keresztény tanítások szerint.

A fentiek mellett található egy 20 százalék körüli csoport, amely kívül áll a keresztény kultúra explicit elemein – tanítások, ünnepek –, de a tagok egy részének gondolkodása a keresztény kultúra számos hallgatólagos elemét tartalmazza. Jelentős részük a keresztény elvárásoknak igyekszik megfelelni, de legalábbis ilyen képet mutatni magáról. És végül van egy nagyon kicsi 1-2 százaléknyi halmaz, amelyik elutasító a keresztény kultúrával szemben.

Jól látszik, hogy a kereszténység explicit tartalmait elutasítók aránya nagyobb, mint az implicit elemeit elutasítóké. A keresztény mentalitás sokkal kiterjedtebb, mint a magukat vallásosnak nevezők köre. A tu-

datosan nem vallásosak és a kereszténység explicit elemeit elutasítók nagy része is osztja ezt a mentalitást.

Mindez azt jelenti, hogy a keresztény előfeltevéseket, mentális struktúrákat e csoport tagjainak egy része is elfogadja hallgatólagosan. Nem alapos érvek és megfontolások miatt, inkább a környezetük elvárásai miatt, de elfogadják ezeket.

Láthattuk, hogy számtalan esetben a megkérdezettek 90-95 százaléka is egyetértett egy-egy kérdésben. Ezeket értelmezheti valaki úgy, hogy ezek „általános emberi értékek”, azonban fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy még ezekben az esetekben is, ahol nagy volt az egyetértés, az elutasítók közt az átlagosnál lényegesen nagyobb volt a magukat vallástalannak nevezők aránya. Azaz, ha vannak is „általános emberi értékek”, eszmények, elvárások, azok a (keresztény) valláshoz kapcsolódnak.

A kutatásaink azt mutatják, hogy a létező keresztényellenesség és a kereszténység az elitből és intézményeiből (egyetemek, média, politikai nyilvánosság, művészetek) történő kiszorítása ellenére a társadalom jelentős részében jelen van a kulturális kereszténység az explicit és a mentális habitusok, előfeltevések hallgatólagos szintjein egyaránt. Mindez azt jelenti, hogy a felekezeti vagy politikai, világnézeti konfliktusok, a nyilvánosságban megjelenő hiperpluralizmus ellenére a mentális habitus, gondolkodási minták, előfeltevések szintjén létezik egy, a kulturális kereszténységből eredő egység a magyar társadalomban. Alig 1-2 százalék áll kívül teljesen ezen az egységen. És valószínűleg ez az egység létezik a Nyugat legtöbb államában is, amikhez ez a kulturális egység kapcsolja a magyar társadalmat.

Irodalom

- Aquinói Szent Tamás 1994: *Summa Theologiae*. Budapest, Telosz.
- Bellamy, François-Xavier 2022: *A kisémmizettek, avagy a tudásátadás nélkülözhetetlensége*. Budapest, Századvég.
- Bourdieu, Pierre 1984: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. New York – London, Routledge.
- Bourdieu, Pierre – Passeron Jean-Claude 1979: *The Inheritors*. University of Chicago Press.
- Brague, Remy 1994: *Európa. A római modell*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Burckhardt, Jacob 1945: *Az olasz reneszánsz műveltsége*. Budapest, Dante Könyvkiadó.

- Burguière, André 2009: *The School of Annales: Intellectual History*. Ithaca, Cornell University Press.
- Chartier, Roger 1982: Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories. In LaCapra, Dominick – Kaplan, Steven L. (szerk.) *Modern European Intellectual History*. Ithaca–London, Cornell University Press.
- Chesterton, Gilbert Keith 1991: *Eretnekek*. Budapest, Szent István Társulat.
- Cicero 2004: *Tusculanumi eszmecsere*. Budapest, Allprint.
- Collins, Harry 2010: *Tacit and Explicit Knowledge*. Chicago–London, University of Chicago Press.
- Hammersley, Martyn 2019: *The Concept of Culture. A History and Reappraisal*. Palgrave.
- Huizinga, Jan 1979: *A középkor alkonya*. Budapest, Európa Kiadó.
- Kroeber, Alfred L. – Kluckhohn, Clyde 1967: *Culture*. New York, Vintage Book.
- Lévy-Bruhl, Lucien 1922: *Primitive Mentality*. London, George Allen and Unwin.
- Lévy-Bruhl, Lucien 1948: *How Natives Think*. New York, Alfred Knopf.
- Marx, Karl 1957: A hegeli jogfilozófia kritikájához. In *Marx és Engels művei I*. Budapest, Kossuth.
- Panofsky, Erwin 1986: *Gótikus építészet és skolasztikus gondolkodás*. Budapest, Corvina.
- Polanyi, Michael 1962: *Personal Knowledge*. London, Routledge.
- Polanyi, Michael 2009: *The Tacit Dimension*. University of Chicago Press.
- Ravaisson, Félix 2008: *Of Habit*. London, Continuum.
- Ricœur, Paul 1967: *The Symbolism of Evil*. Beacon Press.
- Sinclair, Mark 2019: *Being Inclined*. Oxford University Press.
- Soloveitchik, Joseph B. 2005: *The Emergence of Ethical Man*. Hoboken, Ktav.
- Swartz, David 1997: *Culture and Power. The Sociology of Pierre Bourdieu*. University Of Chicago Press.
- Tendler, Joseph 2013: *Opponents of the Annales School*. Palgrave MacMillan.
- Tylor, Edward B. 1871: *Primitive Culture*. London, John Murray.
- Verdés-Leroux, Jeannine 2001: *Deconstructing Pierre Bourdieu*. New York, Algora Publishing.

